

Mellan missbruk och Svenssonliv

– En kvalitativ studie om före detta missbrukares
upplevelser av dåtid och nutid.

Gustav Ipsen

Veronica Bitzekis

LUNDS UNIVERSITET

Socialhögskolan

Kandidatuppsats (SOPA63)

VT 13

Handledare: Mats Hilde

Abstract

Authors: Gustav Ipsen & Veronica Bitzekis

Title: Between drug abuse and a more ordinary life – A qualitative study about former drug addicts experiences of past and present (translated title).

Supervisor: Mats Hilte

Examinator: Hans-Edvard Roos

The purpose of this study was to examine the experiences of a group of people after leaving a life of drug abuse behind to live a more ordinary life and to interpret these experiences in the light of interactional theory. The theoretic framework used was based on the concepts of *social worlds*, *marginal conflicts*, *social identity* and *role-exit*. We were interested in comparing the past and the present in terms of social relationships, shift in identity and if the interviewees experienced any difficulties related to their new role as drug-free. The study was based on six semi-structured qualitative interviews conducted over a period of two weeks. We found that the social relationships of the interviewees during the time of drug abuse were based on the notion of exchange. Many talked in terms of closed doors between different (incompatible) social worlds and the isolation that could be a result of this. The interviewees were in different stages of shifting their identity from being a former drug addict into something else. They wanted to move on but it was difficult to pin point exactly what this meant. Different symbolic values and properties were important in shifting the identity towards the society in large and as a kind of receipt, a drivers license wore a strong symbolic value for the interviewees. Many of the interviewees could feel insecure in their new role as drug-free. Even though they all said they were being treated well, some residues from their past lives in forms of hepatitis C and debts still affected their sense of identity today.

Keywords: former drug addicts, social worlds, identity, social relationships, closed doors.

Förord

Vi vill rikta ett stort tack till vår handledare Mats Hilde som har varit ett stort stöd för oss under uppsatsens gång. Med konkreta tips och nya perspektiv har du hjälpt oss vidare när vi har kört fast. Vi vill även rikta ett stort tack till våra sex stycken intervjupersoner som så öppet har delat med sig av sina erfarenheter. Utan ert deltagande hade den här uppsatsen inte varit möjlig att skriva. Sist men inte minst vill vi även tacka varandra för ett gott och tålmodigt samarbete.

Ps. Tack Youtube för pausunderhållning, våning tre på socialhögskolan i Lund för lediga grupprum samt restaurang Hemma hos Greken för god mat. Ds.

Innehållsförteckning

1 Problemformulering	5
2 Syfte	7
3 Frågeställningar	7
4 Tidigare forskning	7
4.1 Sociala relationer.....	7
4.2 Identitet & självbild.....	9
4.3 Leva med sin nya roll	10
5 Vår teoretiska referensram	11
5.1 Identitet.....	11
5.1.1 Marginalkonflikt.....	12
5.2 Sociala världar	13
6 Metod	15
6.1 Val av forskningsmetod.....	15
6.2 Metodens förtjänster och begränsningar	15
6.3 Urval.....	16
6.4 Genomförande av studien.....	17
6.5 Metodens tillförlitlighet.....	17
6.6 Analys av vårt empiriska material	18
6.7 Etiska överväganden.....	19
7 Beskrivningar och tolkningar av vägen ut ur missbruk	20
7.1 Missbruket som en social värld	20
7.2 Passagen mellan olika sociala världar	23
7.3 Körkortet som symbol för ett etablerat liv	28
7.4 Längtan till trygghet och förutsägbarhet i kontrast till missbrukarlivet	30
7.5 Mötet med det gamla.....	32
7.5.1 Hepatit C.....	32
7.5.2 Skuldsanering	34
7.5.3 Människor som kände dig som aktiv	35
7.6 Finns det ett steg efter före detta missbrukare?	37
8 Sammanfattning och avslutande diskussion	40
Källförteckning.....	44
Bilaga 1. Informationsbrev	46

1 Problemformulering

Människor går dagligen ut och in ur olika roller. Grupptillhörigheten skiftar när vi går från att vara exempelvis förälder, till att arbeta på jobbet och sedan vara aktiv i en förening på fritiden. Flera av rollerna ligger nära varandra och i allmänhet medför skiftet mellan olika roller inte några större svårigheter för individen. Individen vet vad som förväntas inom de olika rollerna, vilka krav och normer som råder och vet vad som är socialt acceptabelt. Då de olika rollerna är samstämmiga förlorar inte individen sin känsla av identitet och kontinuitet på grund av rollbytena (Blomgren 1974:47–48). Identiteten formas i relation till andra och hur individen tolkar interaktionen påverkar hur självbilden utformas och det utgör motivationen till att vara en viss slags person (Berger & Luckmann 1998: 201). När narkomaner ska byta roll från att vara narkoman till att vara en del av det legala samhället kan det dock ställa till problem eftersom de olika rollerna ligger så pass långt ifrån varandra. Att: ”så totalt bryta en roll och identitet som narkoman och ersätta detta med något nytt, bryter på ett dramatiskt sätt kontinuiteten och sammanhanget i individens upplevelse av sig själv” (1974:49). Svensson (2007: 97) menar att vägen ur missbruk är en process med många delar som samverkar och påverkar varandra. Det handlar om att tona ned och byta ut gamla identiteter (kopplade till missbruket) och ersätta dessa med nya (i det legala samhället), delta i andra sociala världar, skaffa sig byggstenar i form av nytt identitetsmaterial och bygga upp nya sociala relationer utanför vad som kan benämnas ”den narkomana världen” (ibid.). Vi ställer oss frågande till om det går att byta identitet på detta sätt och vi vill prata med före detta missbrukare för att bland annat undersöka deras syn på sin identitet och om det *går* att tala i termer av att faktiskt *byta ut* en identitet. Identitet skapas som sagt i relation till andra individer och det påverkar vilka referensgrupper en person ansluter sig till. Referensgrupper är något som utgör en slags måttstock för individen för uppförande och vilka perspektiv som personen väljer. Ur ett vidare perspektiv kan man se hur referensgrupper kan skapa olika slags sociala världar som kan bestå av så vitt skilda kategorier såsom: den akademiska världen, modets värld och missbrukarvärlden (Shibutani 1955:565–566). Människors deltagande i dagens moderna samhälle karakteriseras av deltagandet i flera sociala världar samtidigt där vi visar upp olika roller och delar av vår personlighet beroende på sammanhanget. Därför blir det avgörande att inte bara studera vad en person gör och vad för grundantaganden den personen har. Vi måste även studera vilka sociala världar som individen deltar i (Shibutani 1955:567). Världarna har olika utmärkande värderingar, normer och kulturer som kan ligga långt ifrån varandra. Vägen ur missbruk innebär alltså mycket mer än att enbart sluta använda droger av olika slag. Det

berör både identitet, umgängeskrets och många andra saker som måste arrangeras om i personens liv.

Debatten om sociala problem tenderar att fokusera på det övergripande samhällsproblemet såsom *missbruk* utan att gå djupare in på problemet och fokusera på individerna bakom och hur deras upplevelser ser ut (Loseke 2003:8). Det krävs mer forskning om individerna bakom de sociala problemen för att lyfta fram deras egna perspektiv och vad de har att säga om olika former av missbruk och det är vår förhoppning att vår uppsats kan bidra till detta. Becker (2006: 137) skriver att det ” ... finns helt enkelt inte tillräckligt många studier som förser oss med fakta om avvikares liv så som för dem”.

Det tycks finnas någon allmän föreställning om att alla problem skulle vara lösta såtillvida personen blir drogfri (Kristiansen, föreläsning 2010-12-14). Vi ställer oss frågande till denna föreställning och undrar hur individen kan uppleva att leva ett nytt slags liv i andra sociala sammanhang där det kan förekomma andra värderingar och sätt att förhålla sig till människor, arbete och socialt umgänge. Kristiansen skriver att det kan ta lång tid innan före detta missbrukare upplever sin roll i samhället som stabil och accepterad. Många berättar att de har känslor av utanförskap och att känna sig sårbara inför olika slags nya situationer utanför narkotikavärlden (Kristiansen 1999:268). Utifrån denna bakgrund är det intressant att undersöka hur personer med ett förflutet i missbruk upplever skillnader när de jämför sitt gamla liv med sitt nya vad gäller sociala relationer, tillhörighet och identitet i sociala världar samt om de upplever några svårigheter i sin nya roll. Kristiansen (1999:59) refererar till Waldorf som menar att uppbyggandet av en ny livsstil skapar lika många problem som det löser. Hur förhåller sig till exempel individen till den slags marginalkonflikt (Kristiansen 1999:276) som kan uppstå av att sakna tillhörighet i livet som drogfri såväl som i livet som missbrukare? Har det sociala umgänget och relationerna förändrats? Finns det en känsla av att stå med fötterna i två olika världar samtidigt?

I vår uppsats kommer vi att referera till våra informanter som intervjupersoner. Vi kommer även att använda oss av begrepp såsom missbruk och missbrukare i viss mån. Begreppen missbruk och missbrukare kan dock ses som normaliserade och har egentligen ingen klar definition utan befinner sig på en slags glidande skala kring vad som är acceptabelt eller ej. Vi är medvetna om att det finns en risk med att använda begreppet missbrukare eftersom det riskerar att klumpa ihop en grupp människor och få den att verka homogen när det i själva verket finns många olika typer av missbruk (Kristiansen 1999:21). Vi har dock bestämt oss

för att använda oss av begreppet missbruk. Detta eftersom våra intervjupersoner i stor grad refererar till både sig själva och andra i termer av t.ex. före detta *missbrukare*. Vi har därför valt att anpassa oss efter det språk som våra intervjupersoner har använt sig av och för att det underlättar för läsaren att få en sammanhängande bild.

2 Syfte

Studiens syfte är att undersöka en grupp människors erfarenheter av att lämna ett liv av missbruk bakom sig och leva ett mer ordinärt liv samt tolka dessa erfarenheter i ljuset av interaktionistisk teoribildning.

3 Frågeställningar

- Hur såg de sociala relationerna ut när personen missbrukade jämfört med idag när personen är missbruksfri?
- Hur förhåller sig personen till det slags identitetsskifte det kan innebära att gå från att vara i missbruk till att vara missbruksfri?
- Finns det situationer då före detta missbrukare upplever svårigheter och osäkerhet i sin nya roll?

4 Tidigare forskning

4.1 Sociala relationer

Lindberg skriver i sin doktorsavhandling om hur olika livsförlopp kan beskrivas i termer av karriärer. En sådan karriär som beskrivs är missbrukarkarriären. Ur detta perspektiv handlar inte individen som använder illegala droger av olika slag i något slags vakuum, utan karriärens utveckling står i direkt relation till den sociala omgivningen (Lindberg 1999:39). Genom att vara en del av olika kommunikationskanaler kan individen delta i olika sociala världar och dessa upprätthålls genom just sociala relationer. Svensson (2007) har i sin avhandling följt narkotikamissbrukare i Malmö under ett flertal år för att se hur deras liv i och utanför missbruk förändrats över tid. När livsvillkoren förändras, som när en individ går från att vara missbrukare till att vara drogfri, så ändras också sociala relationer på ett drastiskt sätt och individen kan bli helt avskärmad från en social värld (2007:91).

”Den som lämnar narkotikan får även lämna sin umgängeskrets, vilket innebär en dubbel förlust” (2007:172). Även Lindberg är inne på det spåret när han skriver om att det kan uppstå

motsägelsefulla spänningar och att detta kan vara en konsekvens av att individen försöker hantera de svårigheter som det kan innebära att försöka upprätthålla ett umgänge i två olika grupper av människor som står för långt ifrån varandra. Om spänningarna leder till att relationer och känslomässiga band försvagas kan detta leda till att banden till en grupps normer och värderingar minskar och att utträdet ur en social gemenskap in i en annan underlättas (Lindberg 1999:68–70).

Skårner (2001) har genomfört en kvalitativ studie av narkotikamissbrukares sociala relationer och sociala nätverk där syftet var att studera narkotikamissbrukares sociala nätverk och vilken betydelse dessa nätverk hade i missbrukares liv. Studien visade på att det endast var en liten del av informanterna som hade ett stort och differentierat socialt nätverk, utan nätverket inkluderade ofta familjemedlemmar och vänner som också använde droger. Det sociala umgänge som informanterna som var i aktivt missbruk hade bestod till mesta del av vänner som också brukade droger. Studien visar även på att det är graden av tillhörighet i ”drogvärlden” respektive den ”vanliga världen” som spelar en avgörande roll i processen att upphöra med droger. Skårner (2001) menar att sluta med droger handlar inte bara om att upphöra med droger utan också att välja mellan olika sociala världar. Ensamhet och meningslöshet är ofta resultat av att bryta sig loss från drogvärlden och försöka ta ett steg in i den nya, ”konventionella sociala världen” och det kan finnas svårigheter med att bryta med den gamla identiteten som missbrukare. För att inte uppehålla identiteten som missbrukare måste personen känna tillräcklig likhet med personerna i det ”konventionella livet” för att den ska kunna identifiera sig med dessa samt känna och uppleva olikhet i förhållande till sina gamla missbrukande vänner (2001: 324). Viktiga nära relationer som är kvar i drogvärlden är ofta ett problem för att kunna hålla sig nykter medan nära relationer till familjemedlemmar och nyktra vänner underlättar personens första tid i det drogfria livet. Skårner (2001) menar att dessa sociala relationer gör det nya drogfria livet meningsfullt och värt att kämpa för.

Skårner (2001: 294- 295) beskriver ett tvåvärldsproblem, ”missbrukarvärlden” och ”den vanliga världen” som karaktäriseras av en stark spänning mellan världarna som består i stora svårigheter att förena de två olika världarnas värderingar, livsstilar och sociala förhållanden. Att bevara hemhörigheten i de två antagonistiska världarna är konfliktfyllt och individen klyvs mellan olika perspektiv, koder och beteendemönster. Individen som önskar byta värld gör ständiga anpassningsförsök och den dubbla hemhörigheten kan skapa en identitetsförvirring. Skårner (2001) menar att personen ställs inför ett möjligt val, envärldsvalet. Detta val är en slags lösning på problemen som kan skapas av spänningen med

att leva i två världar. Vilket val individen än gör är det ett svårt val som innebär att man väljer bort den ena världen med alla tillhörande sociala relationer. Personen önskar en ny social identitet som måste accepteras av personerna i den andra världen och Skårner (ibid.) betonar vikten av sociala relationer i ”den vanliga världen” för att individen ska kunna skapa denna identitet.

4.2 Identitet & självbild

En individs vilja att ta till sig en viss identitet påverkas av vilket värde som betydelsefulla personer i dess omgivning sätter på den (Svensson 2007:329). Vilka identiteter som är viktiga varierar även det över tid. En del av dem är kortlivade medan andra förblir dominerande över en lång tidsperiod. Sättet som en individ definierar och sätter en värdering på sig själv hänger ihop med de sociala definitioner som individen möter under sin livstid (Lindberg 1999:66–67). En aspekt som Lindberg lyfter är den att narkotikabrukare kan uppbära flera olika identiteter samtidigt. Den narkomana identiteten är inte accepterad i det legala majoritetssamhället och därför kan en individ som missbrukar droger sluta sig till andra referensgrupper för att få tillgång till en alternativ identitet utanför den rent narkomana (Lindberg 1999:42). Att röra sig mellan olika världar och identiteter förknippade med dessa kan dock leda till att individen upplever en slags långvarig marginalitet på grund av att den kan ses som en ”främmande fågel i båda världarna” (Svensson 2007:97). Vilken identitet en individ lägger vikt vid har alltså en stark social prägel. Ännu en aspekt som Lindberg uppmärksammade under sin studie var att ju mer extrem position en viss roll är i förhållande till andra roller, desto troligare är det att det är den rollen som en individ identifierar sig med. När individer tvingas välja mellan olika roller tenderar de att välja den som de har starkast anknytning till och är mest förknippade med. Extrema roller kan ofta leda till stämpling som gör identifieringen med den extrema rollen starkare (Lindberg 1999:71).

Kristiansen (1999: 22) har i sin avhandling skrivit och analyserat om hur personer som varit narkotikamissbrukare har omformat sina liv från att de inte använde narkotika, till att bli narkotikamissbrukare och sedan lämna missbruket bakom sig. Kristiansen tar även upp personers erfarenheter av att ha varit narkotikamissbrukare och nu leva socialt integrerat. Det var lättare för intervjupersonerna att vara i sin nya identitet när personer som inte kände dem sen tidigare fanns i umgänget (Kristiansen 1999: 271-272). En förutsättning för att personerna skulle få en ny känsla av identitet var att de inte längre blev sedda och bekräftade utifrån sin gamla missbruksidentitet. Kristiansen (1999: 276) tar även upp marginalkonflikt och marginalsymtom som ett identitetsproblem före detta missbrukare kan uppleva; nämligen att

de kan uppleva sig sakna tillhörighet i såväl det ”vanliga livet” som ”missbrukslivet”. Han skriver, med utgångspunkt i Blomgrens resonemang om marginalkonflikt, att vissa av hans informanter hade vad som skulle kunna tolkas som ”motstridiga identitetselement”, vilket kunde innebära en känsla av ambivalens i förhållande till om de ska leva med narkotika eller inte. Personer som befann sig i marginalkonflikt sökte sig ofta till personer i samma situation. Kristiansen menade även att intervjupersonernas bakgrund i missbruk kommer att färga deras identitet och medvetande om sig själva trots att de har fått en ny mening åt sina liv (ibid.).

4.3 Leva med sin nya roll

Att leva och bli accepterad i sin nya roll som missbruksfri påverkas av flera olika faktorer. Ett exempel kan vara att personen ifråga inte ständigt får sin identitet ifrågasatt av betydelsefulla personer i sin omgivning och att individen även under sin tid i missbruk lyckas behålla vissa beröringspunkter till personer och sammanhang utanför den narkomana världen (Lindberg 1999:175). Det kan uppstå svårigheter då en före detta missbrukare försöker att komma in på den legala arbetsmarknaden och får frågan om den kan uppvisa ett CV med meriter på. Detta kan väcka känslor av att inte räcka till och att gamla identiteter kopplat till missbruket åter igen aktiveras (Lindberg 1999:218). En annan viktig faktor kan vara något som på ett sätt kan sägas existera mellan de två ytterligheterna (missbrukare och missbruksfri). Svensson (2007:366) benämner detta som en *övergångsgemenskap* som kan underlätta passagen mellan de två världarna. Lindberg (1999:107) beskriver något liknande när han skriver om vikten av att hitta ett sammanhang där erfarenheterna som individen fick som missbrukare kan bli till något positivt och ses som ett tecken på en viss typ av social kompetens. För att ytterligare komplicera det hela så kan det spela stor roll hur en person försörjde sig som missbrukare. Svensson gör en åtskillnad i att det finns olika nivåer av status beroende på om en person varit prostituerad kontra tjuv eller langare (Svensson 2007:146). Om förväntningarna från samhället i övrigt skiljer sig från de aktiviteter som individen är involverad i kan det uppstå så kallad *rollstress*. ”Olöst rollstress ökar tendensen att identifiera sig med den roll som förorsakat stressen, eftersom rollproblemen går in i individens medvetande och blir kvar ” (Lindberg 1999:71).

Kristiansen (1999: 270) skriver att det tog lång tid innan personerna i hans studie upplevde sina positioner i ”det vanliga samhället” som stabila. Det var inte ovanligt med känslor av utanförskap och oro inför att inte bli accepterade i det nya livet. Flera personer kunde ge exempel på nya situationer i det drogfria livet som de ställdes inför och som de vändades inför och det kunde även ta flera år innan de kände sig trygga i förhållande till narkotikan. Oron

över att bli misskrediterad i det nya livet kunde bidra till att personer undvek situationer där deras livshistorier skulle kunna komma upp. Kristiansen (ibid.) beskriver att uppbrottet från narkotikan även var ett uppbrott från det gamla sociala livet och att det skedde en slags social omvandling som kunde vara smärtsam. Personer valde sedermera att ingå i sociala sammanhang där de inte riskerade att bli misskrediterade p.g.a. sitt förra liv och därför engagerade sig många personer i brukarorganisationer och det sociala livet byggdes upp kring organisationen och dess medlemmar.

5 Vår teoretiska referensram

Valet av teoretiska utgångspunkter i vår uppsats styrdes av de frågeställningar vi ställt upp. Vi har valt att använda oss av begrepp såsom *marginalkonflikter* (Blomgren 1974), *identitet* (Berger & Luckmann 1998) och *sociala världar* (Shibutani 1955). Begreppen är nära besläktade och flera av dem är återkommande inom litteratur som berör liknande teman. Flera av våra källor är relativt gamla men detta ser vi inte som ett problem då vi har sett hur forskare idag fortfarande refererar till dessa texter. Slutsatsen vi drar är att teorierna har blivit testade under många år och fortfarande står sig. Inledningsvis övervägde vi att använda oss av teorier om *stämpling* och *stigma* som huvudsakliga teoretiska utgångspunkter och vi tänkte då använda oss av texter skrivna av Howard S. Becker (2006) och Erving Goffman (2009). Efterhand skiftade vi fokus i studien bort från frågor om acceptans och mer mot identitet och sociala världar och därför valde vi istället att använda oss av ovanstående begrepp. Vi kommer fortfarande att använda oss av en del av Beckers (2006) och Goffmans (2009) begrepp men inte i den utsträckning som vi först tänkt oss utan ovanstående begrepp kommer istället att få en mer central plats. Utifrån frågeställningarna som handlar om sociala relationer, identitet och självbild samt svårigheter i sin nya roll, ligger det nära till hands att analysera empirin i termer av marginalkonflikter, identitet och sociala världar.

5.1 Identitet

En individs identitet växer fram genom sociala relationer till andra människor. Det är individens tolkning av interaktionen med andra som formar identiteten och som utgör individens motivation till att vara den hon är (Berger & Luckmann 1998: 201). Den sociala identiteten kan ses som en del av den totala identitet en individ har och Blomgren (1974:18) definierar begreppet som ”självet sett utifrån, som individens personliga roll uttryckt genom andras förväntningar på honom”. Attribut som yrke och kön spelar en stor roll i den sociala identiteten samt andra egenskaper som omgivningen tillskriver individen. Den sociala

identiteten är även knuten till tid och rum. Det kan vara svårt för individer att bryta sig loss från den sociala identiteten då den ofta består av olika etiketter. Individer kan uppleva svårigheter med att komma ifrån identiteten som avvikare och etablera en identitet som fullbordad samhällsmedlem. Detta på grund av att individer skapar sin uppfattning om sig själva genom att spegla sig i andras uppfattning om dem (Becker 2006:17). Om då individen i interaktionen med andra upplever att de bemöts som avvikare kan identiteten som avvikare förstärkas ytterligare.

Blomgren (1974: 98) skriver att avvikare i strävan efter att bli accepterade i samhället döljer sin gamla identitet och att tillvaron kan bli ett slags spel där personen försöker eliminera risken att den gamla identiteten röjs. I vissa emotionellt laddade situationer, som kan beröra diskussioner kring livsvillkor för olika grupper i samhället, kan personen uppleva att den återidentifierar sig med sin gamla roll och enligt Blomgren (ibid.) då överger sin nya identitet som välfungerande samhällsmedlem. Personen behöver inte uppleva att de båda identiteterna är motstridiga och närvarande samtidigt, utan snarare att identiteterna är olika intensiva beroende av kontext. Individer kan gå från att känna sig som nästintill fullbordade samhällsmedlemmar till att känna sig som avvikare beroende på olika situationer som personen ställs inför. Personen strävar efter att frigöra sig från sin gamla identitet som missbrukare samtidigt som han ofta "kastas tillbaka" till den gamla identiteten på grund av de reaktioner och förväntningar som andra personer i omgivningen uppvisar. Blomgren (1974: 96) hänvisar till Stonequist som använde begreppet "passing" för att beskriva hur personer som går från en minoritetsgrupp till en majoritetsgrupp väljer att inte berätta om sitt förflutna medlemskap i den tidigare gruppen. Genom att inte göra detta lyckas individen inte lösa den dubbla identitetssituationen och den nya gruppens accepterande blir endast ett halvt accepterande då hela individens identitet inte är känd.

5. 1.1 Marginalkonflikt

Blomgren (1974: 37) använder begreppet marginalkonflikt för att belysa den konflikt en missbrukare, som kan sägas tillhöra en slags minoritetsgrupp, kan hamna i när denna strävar efter medlemskap i en ny grupp, majoritetsgruppen. Majoritets- och minoritetsgruppen är två olika grupper i samhället som skiljer sig åt i vissa avseenden vad gäller normer, språk, värderingar, kultur samt politiska och religiösa tillhörigheter. Majoritetsgruppen är överordnad minoritetsgruppen och har större inflytande, makt och prestige i samhället. När en person från minoritetsgruppen önskar lämna denna grupp för att ingå i majoritetsgruppen kan den hamna i en slags marginalsituation. Detta då individen till viss del har assimilerats in i

den nya gruppen samt identifierar sig med och strävat efter att ingå i den nya gruppen *samtidigt* som han inte accepteras, eller upplever sig bli accepterad, i den nya gruppen. Personen strävar efter ett medlemskap som inte accepteras fullt ut och detta kan leda till att personen befinner sig mitt emellan två olika grupper utan någon fullständig tillhörighet och förankring i någon av dem. Dessa personer kan "... uppleva en inre konflikt som ger sig tillkänna i vissa för marginalmänniskan typiska upplevelser och beteenden, såsom en dubbel identitet och självuppfattning, känslor av mindervärdighet, överdriven självmedvetenhet, ökad sårbarhet, ambivalens i attityden till det "gamla livet" och det "nya livet", tendens till isolering" (Blomgren 1974: 37). Blomgren menar att dessa upplevelser och beteenden är marginalsymptom och när individen uppvisar någon av dessa är det ett bevis på att personen befinner sig i en marginalkonflikt.

Blomgren (1974: 40) menar att marginalmänniskan går igenom tre faser i sin utveckling:

1. I den första fasen lever personen med den egna gruppen, identifierar sig med denna och tar efter tillhörande värderingar och kultur. Personen är omedveten om att konflikten mellan minoritets- och majoritetsgruppen påverkar hans eget liv och möjligheter.
2. Den andra fasen kännetecknas av att personen har identifierat sig med en grupp som inte fullt ut accepterar honom, eller att personen i fråga inte upplever sig bli accepterad av den privilegierade majoritetsgruppen.
3. I den tredje fasen befinner sig individen i en marginalkonflikt vilket försöker undvikas genom överanpassning. Personen kan uppleva osäkerhet, förvirring och känslor av att sakna tillhörighet. En del av denna konflikt kan vara omedveten. När konflikten senare blir medveten kan han lösa konflikten genom nationalism, att personen mer än någonsin identifierar sig med sin förra grupp eftersom "nationalism blir ett alternativ då barriärerna till den nya gruppen upplevs som oöverstigliga" (Blomgren, 1974: 42) eller genom en fortsatt assimilering till majoritetsgruppen.

5.2 Sociala världar

Shibutani (1955:564) skriver om *referensgrupper* som något som vi alla deltar i och som formar vårt sätt att tänka, uppfatta och forma omdömen om saker. De referensgrupper vi tillhör har en stor påverkan på hur vi förhåller oss till oss själva och andra. En referensgrupp kan definieras som en samling människor som en individ önskar vara del av och inom denna grupp söker individen att få tillträde till, öka eller behålla sin status. En person kan tillhöra

flera olika referensgrupper samtidigt. Det handlar om vilket perspektiv en individ väljer att ansluta sig till och då kan en referensgrupp i princip vara vilket slags kollektiv av människor som helst vars perspektiv tas över av individen. Referensgruppens påverkan ligger alltså i vilken grad som en individ ansluter sig till dess perspektiv. Enligt Shibutani (1955:563) behöver inte referensgrupperna ens existera så länge som en person lägger värde i gruppen och dess upplevda normer och värderingar.

Nära kopplat till resonemanget om referensgrupper finns begreppet om *sociala världar*. Det samhälle som vi idag lever i består av en oerhört stor mängd olika sociala världar. Inom varje social värld finns det särskilda innebörder, symboler, normer kring uppträdande, värderingar och karriärstegar som styr avancemang inom världen (Svensson 2007:91). Shibutani (1955:567) definierar det som: "A social world, then, is an order conceived which serves as the stage on which each participant seeks to carve out his career and to maintain and enhance his status". Precis som en person kan vara en del av flera referensgrupper så kännetecknas vårt moderna samhälle av att individer deltar i flera sociala världar samtidigt. De sociala världarna sätter upp gränser för sociala handlingar men dessa är inte absoluta och nya ordningar kan uppstå (ibid.). Ebaugh (1988: xiii) skriver i sin bok om exit-processer att de flesta människor under sin livstid gör ett skifte i en roll och social värld som de upplever vara centrala för vilka de är. Ebaugh (1988:1) skriver om byte av roller som är avgörande och centrala för individen och vilka konsekvenser det kan få. Den definition som ges av exit-processer lyder (författarens kursivering): "*The process of disengagement from a role that is central to one's self-identity and the reestablishments of an identity in a new role that takes into account one's ex-role constitutes the process I call role exit*". I Ebaughs (1988:17) resonemang om att lämna gamla roller och gå in i nya rymmer även ett perspektiv hur den gamla rollen och världen påverkar skapandet av den nya rollen. Individer bär under sina liv upp olika roller och förväntningar kopplade till dessa och detta bidrar till både möjligheter och svårigheter då en individ kan uppleva det som näst intill omöjligt att leva upp till förväntningar som är kopplade till att två vitt skilda roller är aktiva samtidigt.

Svensson (2007:91) skriver om de olika sociala världar som finns för de narkomaner som han följt. Han skriver med hänvisning till Shibutani (1955) om hur sociala världar upprättas genom kommunikationskanaler som i sin tur vilar på relationer. Vidare skriver Svensson (2007:96) om hur en identitet som är kopplad till en viss social värld kan tyna bort om individen på olika sätt börjar skilja sig från den.

6 Metod

6.1 Val av forskningsmetod

Den kvantitativa forskningsstrategin utgår från naturvetenskapliga normer och tillvägagångssätt och har ett positivistiskt angreppssätt. Inom detta synsätt utgår man från att den sociala verkligheten utgör en slags yttre objektiv verklighet (Bryman 2011:40). När en forskare studerar olika sociala problem finner den dock ofta att det kan finnas flera olika perspektiv på problemet som ska undersökas (Jönsson 2010:8). Vi har gjort en kvalitativ undersökning då den lägger stor vikt vid ordens betydelse och individens subjektiva erfarenheter och tankar samt på grund av att kvalitativa undersökningar inte fokuserar så mycket på kvantifiering av insamlade uppgifter. Detta synsätt lägger stor vikt vid hur individer uppfattar och tolkar sin sociala verklighet samt ser den sociala verkligheten som något som är i ständig förändring på grund av hur individer skapar och tolkar den (Bryman 2011:40–41). Vi anser att en kvalitativ metod är passande för att belysa vårt syfte och frågeställningar eftersom vi varit intresserade av att gå på djupet och fokusera på upplevelser och erfarenheter som fångar människors inre verklighet och egna referensramar (Levin 2008:37). Vi har genomfört semistrukturerade intervjuer då dessa har specifika teman där vi som intervjuare lätt kunnat ställa följdfrågor på det som sagts eftersom vi inte varit bundna vid en strikt mall. Genom den valda metoden har intervjupersonerna haft en stor frihet att utforma svar på eget sätt och ordningen på frågorna har vi kastat om när det behövts (Bryman 2011:415). Den kvalitativa metoden strävar mer efter att tolka och förstå än att producera rena förklaringsmodeller (Levin 2008:39) och detta stämmer bra överens med vilken typ av undersökning som vi har gjort. Anledningen till att vi inte valde att genomföra ostrukturerade intervjuer var för att vi inte ville riskera att missa viktiga frågor som vi behövde få svar på. Vi övervägde att göra livsberättelseintervjuer som ger information om hela livshistorien (Bryman 2011:206) men vi gjorde avvägningen att vi inte skulle ha tid eller plats att hantera den stora mängd information som vi skulle få in.

6.2 Metodens förtjänster och begränsningar

Kvalitativa undersökningar genererar ofta en större förståelse för utsatta gruppers livsvillkor och för de sammanhang och miljöer som kan påverka personer (Ahrne & Svensson 2011:14). I vår kvalitativa intervjustrategi har vi intervjuat ett relativt litet antal individer och det har gett oss möjlighet att komma nära in på intervjupersonernas upplevelser och tankar (Ahrne & Svensson 2011:17) men det är även något som potentiellt kan ställa till problem eftersom forskaren själv kan påverka intervjupersonen att svara på ett visst sätt och på så vis riskera att

få skeva svar (Bryman 2011:169). En kritik mot den kvalitativa forskningen är att den tenderar att bli subjektiv och att den bygger på forskarens egna uppfattningar om vad som är viktigt samt att det nära och personliga förhållandet till intervjupersonen kan ses som något negativt (Bryman 2011:368). Dock finns det mer än en sida av den här diskussionen. Det kan lyftas som en kritik mot vår metod att svaren vi fått fram kan vara motstridiga och peka på helt olika aspekter men det lika gärna ses som något som berikar vår uppsats då detta kan belysa olika slags mönster som inte var direkt synliga vid en första anblick (Jönsson 2010:22). En förtjänst med den semistrukturerade intervjuguide som vi har använt oss av är att den har behandlat olika teman men att det inte har krävts att alla frågor ska besvaras i en viss ordning eller besvaras över huvud taget. Intervjupersonerna fick ta del av intervjuguiden i förväg och kunde då förbereda sig samt bestämma sig om de ville delta eller inte.

6.3 Urval

De individer som vi har intervjuat är före detta missbrukare som har varit missbruksfria i minst två år. Den gränsen drog vi dels för att dem som vi intervjuar ska ha hunnit få en viss distans till missbruket så att de kan jämföra det med sin nya livssituation och dels för att det kan vara känsligt att prata om något som ligger alltför nära i tiden. För att få en spridning av erfarenheter så kommer våra intervjupersoner att ha varit drogfria olika länge, allt från två till fjorton år. Personerna som vi har intervjuat har haft olika former av missbruk. Det har främst handlat om narkotika men en del av intervjupersonerna har även haft ett blandmissbruk där t.ex. även alkohol funnits med i bilden. Samtliga av våra intervjupersoner har haft ett missbruk som varade i minst fem år.

Vi har använt oss av vad som kan benämnas som ett målinriktat urval när vi valt ut de personer som vi intervjuat. Först ringde vi ett par stycken personer inom olika brukarorganisationer som en av oss hade träffat på under sin praktiktermin och de ledde oss vidare till ytterligare intervjupersoner. Det målinriktade urvalet ansåg vi vara passande eftersom vi gjort själva urvalet utifrån en önskan om att personerna som vi intervjuar är relevanta för vårt syfte och våra frågeställningar (Bryman 2011:434). Vi har genomfört sex intervjuer och vi har använt oss av den så kallade snöbollsmetoden där en intervjuperson leder oss vidare till nästa. Detta har vi gjort då den grupp människor vi vill intervjuas kan vara svår att få kontakt med (Bryman 2011:433). Samtliga intervjupersoner är involverade i olika brukarorganisationer och detta är något som minskar generaliserbarheten i undersökningen. Detta eftersom de alla finns inom ett visst specifikt sammanhang och därmed kan vi inte säga att våra resultat är gällande för samtliga personer som lämnat missbruk bakom sig.

Exempelvis består intervjupersonernas sociala relationer till stor del av personer som är involverade i brukarorganisationer på grund av att de själva spenderar mycket tid där. Vår ansats har dock inte varit att få fram en allmängiltig sanning som kan gälla för alla individer som lämnar ett missbruk bakom sig. Vårt fokus är istället att visa på hur det kan upplevas och leta efter gemensamma teman hos våra intervjupersoner och som andra personer som varit med liknande erfarenheter troligtvis skulle kunna relatera till. Vi kommer inte att föra en diskussion kring bortfall eftersom vi inte har haft något under undersökningens gång.

6.4 Genomförande av studien

Det allra första vi gjorde var att läsa in oss på vårt område. Vi delade upp litteraturen mellan oss och återgav för varandra de mest centrala delarna. Efter att ha konstruerat ett informationsbrev (se Bilaga 1) och en intervjuguide till intervjupersonerna började vi ta kontakt med möjliga intervjupersoner. Vi tog först kontakt via telefon för att få mer direkta svar för att kunna svara på eventuella frågor. I detta inledande samtal redogjorde vi för vad syftet med studien var och vilka huvudsakliga teman vi skulle ta upp. Detta gjorde vi för att ge en tydlig bild av vad intervjuerna skulle handla om och för att på så vis börja bygga en tillitsfull relation. Detta är viktigt för att intervjupersonen ska känna sig fri att svara på frågor och skapa en trygg stämning (Bryman 2011:213). Efter detta skickade vi ut informationsbrevet och intervjuguiden via mejl och återkom nästa dag för att fråga om de ville ställa upp på en intervju. Samtliga personer vi har frågat har ställt upp och genomfört en intervju och vad gäller arbetsfördelningen har vi genomfört samtliga intervjuer tillsammans. Vi har turats om med transkriberingen och transkriberat varannan intervju. Vi har kodat intervjuerna tillsammans. Vissa delar av analysen skrev vi var för sig och sedan läste vi igenom varandras delar för att se att de höll en liknande standard. Övriga delar av uppsatsen har vi skrivit tillsammans.

6.5 Metodens tillförlitlighet

Det ställs andra krav på reliabilitet och validitet inom kvalitativ forskning eftersom denna typ av forskning inte på samma sätt bygger på en stor statistisk undersökning som fokuserar på mätning (Ahrne & Svensson 2011:17). Validitet handlar om att huruvida forskaren lyckas mäta, identifiera och observera det man säger sig mäta (Bryman 2011:352). För att få en så hög validitet som möjligt har vi varit noga med att utforma en intervjuguide som tydligt anknyter till vårt syfte och våra frågeställningar. Vi skickade ut ett informationsbrev till våra respondenter där vårt syfte framgick samt ett dokument där många av intervjufrågorna som togs upp fanns med. På så sätt ökar både validiteten och transparensen i vår undersökning.

Genom att vara tydliga med att intervjupersonerna och dess utsagor skulle avidentifieras samt att de kunde avbryta sitt deltagande när som helst under studiens gång ökade möjligheten att få så sanningsenliga svar som möjligt.

Reliabilitet handlar om i vilken utsträckning en undersökning kan upprepas. Inom kvalitativ forskning av det här slaget är upprepning ett svårt kriterium att uppfylla (ibid.). För att förminska risken att ställa ledande frågor har vi gjort provintervjuer samt låtit vår handledare läsa igenom intervjuguiden innan vi började använda den. Vi har använt en diktafon för att spela in intervjuerna. Detta för att kunna gå igenom materialet upprepade gånger för att på så sätt säkerställa en högre grad av reliabilitet och minska risken dels för missförstånd och för att inte missa eller glömma viktiga delar (Bryman 2011:421–428). Vi har transkriberat materialet senast dagen efter det att intervjun skett då vi har haft intervjuerna i färskt minne och kommit ihåg faktorer såsom nyanser, kroppsspråk m.m. Vi har transkriberat ordagrant vad som sagts under intervjuerna. Dock har vi vid något enstaka tillfälle ”städat” lite i citaten vi använt och plockat bort utfyllningsord som har stått för sig.

6.6 Analys av vårt empiriska material

Efter transkriberingen har vi kodat vårt material. Kodning ”... syftar till att ordna materialet och synliggöra mönster och samband” (Jönsson 2010:56). Vi har kodat materialet utifrån vissa kategorier och begrepp som anknyter till teori och frågeställningar. Vi har även skapat fler koder under tiden vi läst materialet och hittat olika beröringspunkter och mönster.

Exempel på koder som vi har använt är: stängda dörrar, identitet och mötet med det gamla. Vi har kodat för att vi ville tränga djupare in i materialet och inte bara läsa intervjuerna på ett ytligt plan genom att bara leta efter svar inom en viss fråga. Vi har då hittat koder och svar på mer än ett ställe i intervjutexten (Jönsson 2010:61). Vi har kodat allt material och grundligt gått igenom det och på grund av detta har tillförlitligheten ökat. Vi har alltså använt oss av kodning för att vår analys ska bli starkare, djupare och mer systematisk än vad den hade blivit om vi inte ställt upp intervjutexterna på detta sätt (ibid.).

Ovan har vi beskrivit ett par olika teoretiska utgångspunkter, detta för att vi inte tror att det finns en stor teori som kan täcka in allt (Ahrne & Svensson 2011:183) och vi har valt ut dessa teoretiska begrepp för att kunna belysa vårt syfte och våra frågeställningar (Jönsson 2010:11). Vi har använt oss av centrala begrepp för att skapa koder som vi sedan använt på vårt material för att på så sätt fördjupa vår analys. Vi har haft en pågående diskussion sinsemellan om olika textstycken för att hjälpa oss åt att tolka och få en förståelse för intervjupersonerna och deras

berättelser. Vi har även diskuterat hur de olika passagerna kan användas och tolkas utifrån teoretiska begrepp.

6.7 Etiska överväganden

Bryman (2011) ställer upp fyra grundläggande etiska aspekter att ta hänsyn till vid samhällsvetenskapliga undersökningar. Vi har varit noga med att informera våra respondenter om vad syftet med vår undersökning varit samt att de när som helst under studiens gång har haft rätt att avbryta sitt deltagande. Detta är en del av det *informationskrav* som ställs på forskare (Bryman 2011:131). Inga av våra intervjudeltagare har varit minderåriga då det har krävts att de själva kan ta ställning till om de vill medverka eller ej vilket även innebär att vi uppfyllt *samtyckeskravet* (ibid.). Intervjupersonerna har haft friheten att avböja att svara på vissa frågor utan att det behövs motiveras eller bemötas av någon form av ifrågasättande. *Konfidentialitetskravet* har vi uppfyllt genom att garantera största möjliga anonymitet genom att ha avidentifierat och fingerat namnen på personer och platser. De uppgifter vi samlat in kommer endast att användas i den här uppsatsen och när den är fullständigt klar kommer materialet att förstöras. Detta för att uppfylla *nyttjandekravet* (ibid.). Våra respondenter kommer även att få möjlighet att läsa uppsatsen i sin fullständiga form. Vid denna typ av forskning är det viktigt att ha i åtanke att vi arbetat med individer som kan ses ha en utsatt position i samhället. Samtidigt är det viktigt att ta till vara på deras erfarenheter och deras rätt att få komma till tals samt dela med sig av sina berättelser och perspektiv (Andersson & Swärd 2008:243). Vi har under arbetets gång reflekterat över att flera av de saker som vi har frågat om kan uppfattas som personliga och känsliga för intervjupersonerna. Här kan det ses som en styrka i vårt urval då alla intervjupersoner varit involverade i en brukarorganisation. Personer som är involverade i brukarorganisationer har ofta en vana av att prata om sitt förflutna i missbruk och genom att välja dessa personer har vi tagit den etiska aspekten kring att prata om känsliga ämnen i beaktning.

En annan etisk aspekt som vi har varit medvetna om och tagit i beaktning är att vissa av våra intervjupersoner sedan praktiken känner en av oss som skrivit uppsatsen. Det fanns en risk att det kunde uppstå en slags intervjuareffekt på så sätt att intervjuarnas bakgrund kunde påverka de svar som intervjupersonerna gav (Bryman 2011:229). Vi har reflekterat över detta när vi gjort vår kodning och analys. Under intervjuernas gång har vi snarare sett det som en fördel då den tidigare relationen kunnat bidra till en mer avslappnad och öppen stämning. Vi fick under hela arbetets gång reflektera över att många av uppgifterna som vi fick ta del av är av känslig natur, t.ex. utsagor om familjerelationer, och den potentiella skada som kan uppstå om

vi hade hanterat uppgifterna på ett felaktigt sätt. Kopplat till att flera av intervjupersonerna kände till en av oss sen tidigare hade vi i åtanke att hålla oss inom vissa gränser och att reflektera över om vissa saker borde tas med i resultat och analys eller inte. Att en av oss genom sin praktik har mött flera av intervjupersonerna sen tidigare leder ju till en viss förförståelse. Vi hade en fortlöpande diskussion om detta där vi delade tankar och funderingar och vi lade ner mycket tid på att intervjuguiden skulle uppfattas som öppen med utrymme för styrning från intervjupersonernas sida vad de ville prata om.

7 Beskrivningar och tolkningar av vägen ut ur missbruk

Vi har valt att lägga upp analysen i rubriker som berör olika genomgående teman som vi har fastnat för när vi har analyserat vår empiri. Vi har inte valt att ställa upp rubrikerna direkt efter våra tre frågeställningarna utan vi har snarare lyft fram intressanta aspekter som vi anser vara givande. En annan anledning till att vi inte valt att strukturera analysen med frågeställningarna som huvudrubriker är att ett specifikt tema som vi lyft fram kan beröra t.ex. identitet och svårigheter i sin nya roll inom en och samma rubrik. I analysen börjar vi dock med sociala relationer för att sedan fortsätta med identitet och till sist kommer vi att diskutera svårigheter i den nya rollen som missbruksfri.

7. 1 Missbruket som en social värld

Det sociala umgänge som intervjupersonerna hade under tiden som de missbrukade bestod till mesta del av andra personer som var aktiva i missbruk. Det var drogen som var basen i relation och som band personerna samman under tiden i missbruket. Ola menade att umgänget verkade utgå från vissa bestämda premisser:

Jag hade ju ändå kontakt med vissa personer som var drogfria men givetvis hade jag en helt annan klientel som jag umgicks med då. Mina drogkamrater om man säger så. Den skaran vänner jag hade då, den berodde på hur mycket pengar jag hade eller hur mycket droger jag hade. Så var det. Hade jag mycket pengar så, så klart att det kom hem folk till mig. Hade jag droger, klart det kom hem folk. Var det folk som inte hade någonstans att bo, kom de hem till mig för jag har lägenhet, alltid haft en lägenhet, alltid haft någonstans att bo. Det blir ju umgänge på de premisserna: droger, pengar och tak över huvudet. De vännerna hade man då ju, men det var ju ytliga vänner om man säger så.

Ola förklarar att hela umgänget gick ut på droger, pengar och tak över huvudet. Det var inte bara Ola som menade att vännerna han hade var ytliga utan även andra av våra intervjupersoner vittnade om samma sak. Detta går att koppla till det Svensson (2007:373)

skriver om att missbrukarvärlden utmärks av ”socialitet utan solidaritet”. Flera intervjupersoner sa att de hade ett intensivt umgänge under tiden de brukade droger där den personliga relationen i sig inte var så viktig. Göran berättade i intervjun att relationerna till viss del kunde liknas vid en affärsrelation. Den ekonomiska aspekten i relationerna är även något som Svensson (ibid.) tar upp som väldigt viktigt och även han talar i termer av affärsrelationer. Allting var uppbyggt kring införskaffandet av droger och pengar och att man under en tidsperiod arbetade tillsammans för att hjälpa varandra. Umgänget handlade om själva nyttan av att umgås, vilket innebar att så länge man hade någonting att ge varandra upprätthölls relationen. Detta kunde vara en av anledningen till att det sociala umgänget var föränderligt:

Nej, det förändras ju hela tiden alltså det är ju... Man umgås med vissa intensivt ett tag och sen försvinner dem och antingen på behandling eller fängelsestraff eller människor dör: alltså det är hela tiden olika konstellationer och man kommer i bråk med någon och det... det är ju som det är där ju.

Umgänget var föränderligt och det sociala livet kunde till stor del präglas av konflikter och svek. Att personer åkte in på behandling, avtjänade fängelsestraff eller dog var inte allenaordade anledningar till att umgänget var föränderligt. Magnus menade att man aktivt även ändrade umgänge under tidens gång. Han berättade att det skiftade från att handla om att personerna hade knark som man var beroende av, till att umgås med barndomsvänner som knarkade för att sedan umgås med personer i fängelset.

Det var ju med människor som man missbrukade med. Det var ju... Det är också olika under åren. Ett tag var det med de som hade knark, ett tag var det med ens barndomsvänner som knarkade, sen är det de man sitter med på kåken...

Olivia uttryckte det som att hon levde i en subkultur och eftersom drogen alltid varit närvarande i hennes liv så var hon inte heller van vid att umgås på nykter basis. Olivia menade att hon började dricka alkohol i tidig ålder och alltid mer eller mindre varit påverkad av någon substans under tiden som hon interagerat med andra människor och sade själv att hon ”aldrig interagerat med människor på ett normalt sätt”. Att inte vara van vid att interagera med personer i nyktertillstånd kunde också vara ett skäl till att man valde att inte träffa personer som var inte hade ett aktivt missbruk. Shibutani (1955) har ett resonemang om att referensgrupper påverkar ens sätt att tänka och förhålla sig till andra människor. I en social värld finns även normer kring sociala handlingar och den subgrupp Olivia talar om kan här förstås utifrån en social värld där en norm om social interaktion är att vara påverkad av alkohol. För att upprätthålla gränserna till den andra sociala världen krävs det att grupperna

inte blir för lika utan snarare att man upprätthåller skillnaden. Hade personer som missbrukat umgåtts med personer som var nyktra hade gränserna mellan världarna suddats ut och hade kunnat skapa en identitetsförvirring likt den Blomgren (1974) beskriver som marginalkonflikt. Marginalkonfliktens grundsten är just att personen står mitt emellan två olika identiteter utan fullständig tillhörighet i någon av identiteterna och det är detta som vi menar eventuellt hade kunnat hända om personen som brukade droger umgicks med både aktiva och icke aktiva.

Ylva berättade i intervjun att hon hade viss kontakt med sin familj under tiden som hon missbrukade men några nyktra vänner var det knappast tal om.

Jag höll upp en jäkla fasad eftersom jag hade barnen hemma. Så jag hade ju lite... det var att jag stack med till skolan, föräldramöte och så där. Men det var ju inget socialt liv kan man ju inte påstå. Mitt sociala liv *då* det var ju drogerna som styrde det på något vis. Visst hade jag några som man alltid umgicks med även om de inte hade droger eller jag inte hade droger så var ju dem mina vänner ändå. Men det var ju ändå drogrelaterat.

När vi frågade om Ylva hade några nyktra vänner under tiden som hon brukade droger svarade hon att hon inte hade detta. I citatet säger Ylva dock att hon hade några som hon alltid kunde umgås med vare sig de hade droger eller inte, men hon säger ändå att det var drogrelaterat. Hon umgicks alltså inte med personer som inte var aktiva missbrukare, men hon kunde faktiskt träffa personer som var aktiva utan att någon av dem för tillfället hade droger. Däremot var umgänget ändå drogrelaterat vilket innebär att drogen ändå fanns som någon slags gemensam nämnare hos personerna. Intervjupersonerna umgicks nästan uteslutande med personer som befann sig i samma situation och som var aktiva. Ylva berättade dock i intervjun att hon kunde leva ett liv som utåt sett såg ”normalt ut” samtidigt som hon missbrukade. Hon kunde trots sitt missbruk upprätthålla en fasad och kunde ha kontakt med den ”vanliga världen”. Skårner (2001) menar i sin forskning att individen under en period kan leva i både missbruksvärlden och den vanliga världen men att personen till slut kommer att stå inför ett val där individen med största sannolikhet tvingas välja en värld då medlemskap i både världar inte är möjligt. Detta val kan ses som en lösning på den slags konflikt som kan skapas genom att befinna sig i de båda motstridiga världarna. Ylva levde i tiotal år i missbrukarvärlden men hade samtidigt kontakt med ”den vanliga världen” eftersom hon hade flera barn. Till slut valde hon ”den vanliga världen” och barnen kan ha varit en orsak till detta.

7.2 Passagen mellan olika sociala världar

När intervjupersonen skulle sluta missbruka förändrades umgängeskretsen drastiskt. Umgänget som personerna hade haft under missbruket upphörde genom att personen aktivt tog avstånd från de gamla vännerna. För att använda intervjupersonernas egna ord så ”stängde man dörren”. Detta byte av umgängeskrets kunde gå väldigt fort. En av intervjupersonerna berättade att umgänget inte byttes ut från en dag till en annan, men att det kunde gå så snabbt som på en månad eller två. Det var livet på andra sidan som man stängde dörren till och alla de sociala relationer som tillhörde denna sida.

Alltså jag sågade mitt gamla umgängesliv vid fotknölna. Det enda jag har kvar i Stad, det är mina föräldrar. När jag lade ner och kom på behandlingen så har jag överhuvudtaget inte tagit någon kontakt alls med mitt gamla liv för jag såg det för mig att: ska jag ha en chans då är det antingen eller. Antingen lämnar jag allt fullt ut för skulle jag t.ex. flytta tillbaka till Stad då hade jag ju kommit dit med ett jätteminus. Jag känner ju inga andra än sådana som använder droger. Det var därför jag bestämde mig för att flytta.

Det var inte bara intervjupersonerna som kunde stänga dörren till den andra sidan när de blev nyktra utan även närstående kunde göra ett aktivt val att stänga dörren till missbrukaren. Ur Görans berättelse kan man utläsa att det var hans mamma som stängde dörren om honom på grund av hans relationer till missbruksvärlden.

Det blev för stora skillnader och nej, hon var väl inte intresserad heller av att ha kontakt med mig och det förstår jag och det är väl det bästa man kan göra och sätta den gränsen och stänga dörren för ens egen skull men också i förlängningen för mig.

Olivias berättelse visar även den att en närstående valde att stänga dörren;

Sen de sista två åren hade jag ingen kontakt med min syster nästan. Mycket på grund av att hon inte pallade. Vilket också till slut blev en hjälp för mig att hon stängde dörren liksom så att jag fick fatta att antingen är det familjen eller är det att fortsätta knarka. När jag slutade missbruka och blev clean, så fick jag stänga dörren om de här missbrukarkompisarna och sedan tog det ett par år att våga umgås med människor på nykter basis.

Det verkar finnas någon slags övertygelse om att ”stänga dörren” är det enda rätta och kanske det enda möjliga för att kunna förbli nykter. Det tycks inte gå att förena de två olika världarna som de beskriver och de talar i termer av att det finns en dörr emellan dessa olika världar. Olivia beskrev det som att hon stod inför ett val när hennes syster försökte stänga dörren om henne: antingen fick hon välja familjen eller fick hon välja drogerna. Hon berättade i intervjun att detta kunde verka drastiskt och tufft, men det var det bästa anhöriga kunde göra för att

hjälpa. Dörren tycks vara en symbol för det nya man går in i men också det man stänger bakom sig. Vidare tycks inte heller finnas något utrymme för att låta dörren stå på glänt. Det nya man går in i tycks vara ett ingenmansland då det nya stället de hamnar i efter att de har stängt dörren om missbrukarvärlden inte är en del av majoritetssamhället (Blomgren 1974). För att intervjupersonerna ska kunna erhålla en ny social identitet krävs det att personen stänger dörren till den narkomana världen. Blomgren (1974) skriver att den sociala identiteten består av olika attribut eller etiketter så som yrke. Här är etiketten missbrukare och det är denna som personerna önskar bli av med. Vår tolkning av intervjupersonernas berättelser är att de själva stänger dörren till den gamla världen men de tycks inte ha nyckeln till den ”vanliga världen”. Ingen av intervjupersonerna umgås idag med aktiva personer då det inte tycks finnas något utbyte eller intresse av det. För Magnus handlade stängda dörrar om mer än bara en symbolik för det som inte gick att förena. Han redogör för en händelse då han, efter att han hade varit borta ett par dagar från sin mammas lägenhet, stod utanför lägenheten påverkad och ville komma in men hans mamma vägrade släppa in honom.

Och jag börjar bryta på dörren. ”Du ska släppa in mig!”, du vet. Så jag kan förstå henne men det var ändå en jävla... man kände sig totalt ensam och du vet det blir ju inte bättre liksom.

När Elias pratade om sin relation till familjen under tiden som han missbrukade berättade han att de aldrig stängde dörren helt till honom. Elias kunde upprätthålla en kontakt med familjen under missbruket även om kommunikationen var sporadisk. Även om det alltså inte fanns ett totalt uppbrott med familjen under tiden som han missbrukade talar även han i termer av dörrar. Ur en teoretisk synpunkt kan man säga att Elias kunde ha kvar kontakter i olika sociala världar eftersom kommunikationskanalerna däremellan aldrig helt bröts av (Shibutani 1955). Det kunde finnas flera olika anledningar till att man valde att inte ha med aktiva missbrukare att göra längre. En intervjuperson menade att han helt enkelt bara inte ville ha personerna innanför sina dörrar och han trodde att detta berodde mest på att han fortfarande kunde känna ett starkt sug efter drogen. Många menade dock att det i främsta hand handlade om att det inte längre fanns något utbyte. Anledningen till att intervjupersonerna inte umgicks med personer som var nyktra medan de själva var i missbruk berodde på att det inte fanns någon nytta med relationen. ”Det gör det bara komplicerat och man spelar inte på samma planhalva, så att säga”.

Citatet om att inte spela på samma planhalva visar också på att det finns två olika platser varav man själv befinner sig på det ena stället. Detta resonemang om dörrar och planhalvor går att koppla till Shibutanis (1955) resonemang om sociala världar och referensgrupper.

Intervjupersonerna ansluter sig till en värld på ena sidan av dörren och för att komma till den andra sidan måste man stänga igen dörren och alla sociala relationer som finns på den andra sidan. Shibutani (ibid.) menade just att tillhörigheten till en social värld bygger på att kommunikationskanalerna mellan deltagarna upprätthålls. Gör den inte det kommer tillhörigheten att tyna bort och när kommunikationskanalerna med den andra världen tar vid skapas identifieringen och tillhörigheten med den nya världen. Detta skulle kunna vara en anledning till att intervjupersonerna väljer att inte längre ha någon som helst kontakt med sina gamla vänner utan endast umgås med personer som är nyktra. Personen tycks ha gått över från en referensgrupp med vissa tillhörande värderingar till en annan referensgrupp som står för någonting annat.

När man lever i missbruk så umgås man bara med likvärdiga, eller andra missbrukare, det blir en naturlig del i det hela – när man lever det fullt ut. Då är allt annat sådana som är emot det man själv gör, så det är ju ett nödvändigt ont bara med dem: kontakten med både kriminalvård och socialvård etc.

Lindberg (1999) skriver om hur narkomaner kan uppbära flera identiteter samtidigt och i Ebaughs (1988) teori om role-exit är ett grundläggande element hur den gamla rollen påverkar skapandet av den nya. Vi uppfattade det som att flera av intervjupersonerna försökte skapa något som de betecknade som en normal roll men att det samtidigt fanns svårigheter i denna strävan kopplat till deras förflutna i missbruk. Lindberg (1999) för en diskussion om hur extrema roller i en persons liv lätt kan leda till stämpling i den rollen. Om en individ pressas att välja mellan olika roller kan den omedvetet välja den mer extrema rollen då stämplingen kan leda till en stark känsla av identitet förknippad med den mer extrema rollen.

Någonting som vi upptäckte var gemensamt för samtliga intervjupersoner var att de idag i hög grad endast umgicks med personer som hade samma erfarenhet av missbruk som dem själva. Det viktigaste var att personen som man skulle umgås med var nykter och det var ingen av intervjupersonerna som idag umgicks med någon som hade ett drog- eller alkoholberoende. Den missbrukarvärld som intervjupersonerna önskat lämna bakom sig innehållande droger, kriminalitet, svek samt ombyte av sociala relationer tog intervjupersonerna bestämt avstånd från och det var ingenting som man ville känna tillhörighet med dels för att man kunde riskera sin nykterhet och dels för att det inte längre fanns något utbyte. Utbytet fanns inte längre för att personen aktivt valt att ta avstånd och genom att göra detta minskade även de gemensamma nämnare som tidigare funnits med den andra världen. Utbytet som intervjupersonerna talar om handlar alltså om ett aktivt val att inte längre ha kontakt med den

förra världen och genom detta stängs kommunikationskanaler mellan världarna (Shibutani 1955).

Personen hamnar längre och längre ifrån den sociala värld som den en gång tillhört tills det inte längre finns någon samhörighet kvar. En av intervjupersonerna menade att hon helst inte ens ville umgås med en person som hade substitutionsbehandling då personen fortfarande hade ett aktivt tankesätt. Vad som menas med ett aktivt tankesätt fick vi inte riktigt svar på men det vi förmodar att hon syftar på är att intervjupersonens tänkande idag skiljer sig från det tänkande som en person som går på substitutionsbehandling har. Vi tolkar det som att i det nya sociala sammanhang, eller i den nya sociala värld, personen ingår i återfinns inte detta tankesätt utan personen försöker anpassa sig till de värderingar och normer som finns i majoritetsgruppen. Citatet nedan kan tolkas som en slags anpassning till majoritetsgruppen. Blomgren (1974) använder sig av begreppet överanpassning vilket är ett starkare uttryck än vad vi skulle vilja använda. Vi tolkar det som att hon inte vill umgås med personer i substitutionsbehandling eftersom det kan leda till att hon glider tillbaka in i den gamla världen. Detta kan tolkas utifrån marginalsymptom såsom ökad sårbarhet (ibid.). Olivia uttryckte det som att:

Det är en annan sak med att sitta ute med vänner och någon dricker, det kanske inte spelar så stor roll, men inte i övrigt. Gärna helst inte ens med människor som har substitutionsbehandling. Det är fortfarande ett väldigt aktivt tankesätt, liksom.

Vi kunde även uppmärksamma ett annat marginalsymptom som Blomgren (1974) benämnde som ambivalens till det gamla och det nya livet. Olivia talade till exempel om att det var en stor trygghet att komma och spela kort med före detta missbrukare men att hon samtidigt kände ett stort behov av att komma vidare och komma ifrån ”den gamla jargongen”. Olivia tillade att hon genom behandling fått lära sig att leva efter andliga principer och fått ett andligt uppvaknande genom att bli drogfri. Om personen började umgås med aktiva igen fanns det en risk för att detta nya tänkande skulle gå förlorat:

Om jag ska bli lite flummig så känns det som att den andliga delen hos mig själv den krymper ju om jag umgås med destruktiva krafter, liksom.

De destruktiva krafter som Olivia pratar om tolkar vi skulle kunna vara de som får henne att hamna i denna ambivalens som Blomgren (1974) talar om och då glida tillbaka mer i den gamla identiteten. Det nya umgänge intervjupersonerna byggde upp bestod av personer som de träffat på behandling eller med personer från brukarföreningen. Det var vanligt att

personerna inte drog någon gräns mellan umgänget på arbetet och det umgänge som var på fritiden. Däremot var ensamhet ett återkommande tema som kom upp i våra intervjuer.

Men då... var det ju ensamheten som kröp på. Och då gällde det att gå på möten för min del. Så där fanns inga möten men jag öppnade upp ett möte och du vet, jag blev så, jag måste träffa folk! Så ja, det har ju tagit väldigt, väldigt lång tid och jag är fortfarande ensam. Jag är fortfarande mycket ensam.

Dagens sociala umgänge står ofta i stor kontrast till det umgänge de hade i missbruket då man rent fysiskt sätt nästintill aldrig var ensam. Intervjupersonerna kunde däremot uppleva en slags psykisk ensamhet trots att det alltid fanns människor runt omkring dem. Idag vittnar många om både psykisk och fysiska ensamhet. Ett av de symptom för en marginalkonflikt som Blomgren (1974) ställer upp är att en person tenderar att isolera sig. Magnus uttryckte det som:

Du vet jag har inga vänner och så. Jag känner mer så: jag vet inte om jag vill ha dom. Sen har jag inte så jävla stort behov för nån annan, jag vet inte om det är nånting jag har lärt mig så i missbruket, eller när man sitter på kåken och sånt. Träffar en massa människor liksom som jag skulle vilja vara utan. Så när det väl ska vara nån... För mig är det jävligt viktigt att jag känner dom. Sen är jag nog rätt svår att lära känna tror jag. Eller komma in på för jag, du vet, så ska man ta den tiden till det.

Kristiansen (1999) tar i sin forskning om före detta missbrukares levnadsvillkor upp just ensamheten i den nya rollen som ett stort bekymmer. Han menar att det sker en slags social omvandling som kan vara mycket smärtsam och som resulterar i ensamhet. Relationerna som finns i det nya livet är ofta djupare men det finns inte så många. En person menade att han trivdes ganska bra med att vara ensam och att han aldrig haft några djupa relationer och detta var inte heller något han hade idag. Livet i missbruk hade lärt honom nackdelarna med att vara beroende och han menade att han nog var ganska svår att lära känna. Svensson (2007) skriver att en individ som levt i missbruk ofta lär sig att den viktigaste personen och den som de står närmast är sig själv. Ett mönster som vi uppmärksammade i vårt material var att kontakten med den gamla sociala världen upphörde. Kommunikationskanalernas funktion var även något som Svensson (2007) tog upp i sin forskning. Där skrev han att när kommunikationskanaler, som vilade på relationer, upphörde så upphörde även tillhörigheten till den sociala värld man en gång tillhört. ”Man hittar nya lekplatser och nya lekkamrater, man har liksom inget gemensamt längre”, uttryckte en av personerna vi intervjuade.

7.3 Körkortet som symbol för ett etablerat liv

Ett tema som tre av våra intervjupersoner tog upp under intervjuernas gång var körkortets betydelse för den slags nya identitet som eftersträvades av dem. Utöver att vara ett bevis på att få lov att köra bil verkade det ligga en stark statussymbol (Goffman 2009) i att ha ett körkort. Körkortet som symbol har en stark koppling till det ”vanliga livet” och är därför eftersträvansvärd för individen. Shibutani (1955) skriver även om meningsbärande symboler inom sociala världar och körkortet verkar vara en sådan.

Elias uttryckte det på följande sätt:

Körkortet är ju ett sådant kvitto på att man ska in i det nya, det är ju som en identitetshandling som var väldigt viktig för mig. ”Han tillägger även: ”Ja, det där med att köra bil är den lilla biten egentligen utan det är ju ett kvitto jag får från samhället att du duger ändå till. Det kan vara lätt att ta det men det kan vara jävligt lätt att bli av med det också.

När Ylva pratar om saker som hon har lyckats med, trots ett flertal motgångar med praktiska saker i det nya drogfria livet, tar hon upp körkortet som en betydelsefull bedrift.

Men jag har ändå lyckats med en del grejer som jag tycker är jätteskönt. Jag blev av med körkortet i tre år, på drogfylla, och det, så fort den tiden gick ut tog jag tillbaka mitt körkort och det är YES!

Den slags triumf som Ylva beskriver när hon tog tillbaka sitt körkort kan beskrivas i termer av en statusbefordran där hon förbättrar sin status inom den sociala värld som nu önskar tillhöra (Shibutani 1955). Olivia tar även hon upp körkortet som en viktig del i sitt drogfria liv. Hon berättar om att hon blev dömd för ringa narkotikabrott och att hennes körkort i samband med detta blev ifrågasatt. Olivia fick börja gå och lämna drogprover för att kunna återfå sitt körkort och berättade att hon gjorde detta i nästan fyra år. När Olivia, som hon själv uttryckte det, hade bevisat sig ur det dröjde det inte längre förrän körkortet på nytt blev ifrågasatt då hon hade sökt hjälp för psykoser på en psykiatrisk klinik. Körkortet blev indraget av Transportstyrelsen trots läkarens intyg på att hennes sjukdom inte hindrade henne från att kunna köra bil. Olivia berättade även att hon nu överklagat till Förvaltningsrätten och om hon inte får rätt där tänker hon även överklaga det beslutet. Under intervjun blev det tydligt att körkortet var något eftersträvansvärt och att det verkligen var värt att kämpa för. Att bli av med körkortet kan ses som en stark statusdegradering (ibid.) och det kan vara en del av förklaringen till att Olivia så starkt kämpar emot att hennes körkort blev indraget. Magnus menade att han ibland kunde bli dömande gentemot personer som, enligt honom, inte gått in

helt och fullt i den narkomana världen. I ”missbrukarvärlden” skulle förlusten av körkortet snarare kunna ses som ett steg på karriärstegen till att bli narkoman fullt ut:

Så jag vet många där som är hemlösa som aldrig suttit i fängelse ens. Då börjar man tänka, va fan, varför har du aldrig suttit i fängelse? Då går man in i den misstänksamheten och blir dömande. Du har inte levt livet, du har inte suttit inne din idiot.

Olivia tog själv kontakt med psykiatrin, men på grund av den sjukdomen som diagnostiserats, fick hon sitt körkort indraget. Detta kan ses som ett slags anpassningsförsök från Olivias sida där hon söker inträde in i en annan social värld men inte blir fullt accepterad. Dessa anpassningsförsök för att söka tillträde i en ny social värld är någonting som Blomgren (1974) i sin avhandling menade kunde bli problematiska där han menar att om personen ska kunna erhålla en ny identitet som ”fullbordad samhällsmedlem” krävs anpassningsförsök som accepteras av personerna i den andra gruppen. Precis som Berger och Luckmann (1998) skriver så formas identiteten av personerna i omgivningen och så länge personerna inte blir bemötta på ett sätt som får personerna att känna sig hemhörande i majoritetsgruppen kan det bli svårt att börja se på sig själv på ett nytt sätt. Olivias strävan att återfå körkortet kan ses som ett slags försök att bryta sig loss från den gamla identiteten samtidigt som hon av samhället ”kastats tillbaka” till den gamla identiteten genom att inte få lov att ha körkort. Detta trots att hennes psykiater intygat att hon har så pass god sjukdomsinsikt och sköter sjukdomen på ett sådant sätt som gör att det inte skulle vara några problem för henne att köra bil. Att inte återfå körkortet kan göra att Olivia upplever ett slags avstånd till den nya grupp hon önskar tillhöra. För att den nya identiteten ska kunna bli befast krävs en upplevelse av att vara lika med personer i den grupp hon önskar tillhöra, vilket Skårner (2001) kommer fram till i sin avhandling där hon studerar och jämför personers sociala umgänge under missbruk och nykterhet. Att inte återfå körkortet innebär snarare en olikhet från ”de vanliga” och en likhet med personerna i missbruk som har fått körkort indraget.

Att alla tre intervjupersonerna på eget initiativ tog upp körkortet som någonting betydelsefullt och värt att berätta om i intervju kan tolkas som att det har ett stort symbolvärde. Elias uttrycker det tydligt när han säger:

Det är legitimiteten för ens identitet, det är ju väldigt viktigt när man tar ett steg in och har körkort, det är ju en värdehandling på det viset.

Elias menar att körkortet är något mer än bara en handling som krävs för att vara behörig att köra bil. Körkortet tycks ha ett högt symbolvärde för intervjupersonerna där det fungerar som

en slags legitimitetshandling för sin identitet. Elias uttryck att det är väldigt viktigt med körkort när man tar ett ”steg in”, kan tolkas som att körkortet är viktigt för att kunna gå från en slags position till en annan och då i detta fall det nya livet eller den nya identiteten. Körkortet används ofta i samhället för att identifiera sig och att bli fråntagen sitt körkort kan då betyda att personen upplever att identiteten som samhällsmedlem blir ifrågasatt eller ifråntagen. Elias menade just att körkortet var ett slags kvitto från samhället på att man dög, eller som han uttryckte det, att man gälls.

7.4 Längtan till trygghet och förutsägbarhet i kontrast till missbrukarlivet

Sen har du alltid de erfarenheterna med dig, så på så sätt. Men samtidigt så kan jag ju inte hela tiden gå och tänka... Jag är människa. Jag vill ha vad andra har.

Citatet illustrerar ett återkommande tema i intervjuerna, något som kan ses som en jakt efter något normalt. Flera av intervjupersonerna uttryckte en längtan efter ”något annat” och att det på något sätt saknades något i deras liv. Vad detta något utgjordes av var det svårare att bringa klarhet i. En gemensam nämnare som vi efter ett tag började lägga märke till var att flera av intervjupersonerna jämförde sina egna liv mot en grupp som de betecknade som ”vanligt folk”. Vår tolkning av detta var att det handlade om människor som inte haft någon egen erfarenhet av droger av olika slag. Frågorna vi ställde uppmuntrade till att jämföra aspekter från livet i missbruk till ett liv som missbruksfritt och flera intervjupersoner pratade om hur det tog upp dygnets alla timmar att skaffa in pengar till droger och använda dem. Elias uttryckte det som att:

Just det livet med droger är väldigt stress, stress, stress. Det är ett väldigt jagande, egentligen jakten mot nollpunkten hela tiden.

Längtan till en mer fast struktur i livet var något som flera intervjupersoner vittnade om och det var en av de saker som intervjupersonerna verkade förknippa med ”vanligt folk”. Flera av intervjupersonerna talade i termer av att det fanns någon slags normal grupp av människor som de ville tillhöra. Detta kan ses som ett försök att komma in i en social värld som betecknas som ”den vanliga” och att inom denna värld förstärka sin position genom att följa regler kring normer och uppförande (Shibutani 1955). Både Ylva och Ola gav som exempel att de numera har en mer fast dygnsrytm som folk i allmänhet och att de inte längre får för sig att till exempel ringa bekanta mitt i natten. En annan fast punkt som flera återkom till var att ha en fast sysselsättning som gjorde att dagarna på ett naturligt sätt struktureras upp efter intervjupersonernas arbetstider. Ola gick så långt som att beskriva det som en slags ”kick att

komma på banan igen” efter att ha varit utan arbete i sju år. Göran uttryckte en önskan att komma ut mer i andra sammanhang än de som han rörde sig i nu:

Det blir det verkligen, det känns ju så ibland att ”vad fan är detta, är det här mitt liv, jag jobbar här på kaféet, bara före detta missbrukare, jag går på de här mötena och umgås alltså... Hur mycket har jag kommit ut i den, vad ska jag säga, i det riktiga samhället?

Ett annat tema som vi har lagt märke till är att osäkerheten i den nya rollen som drogfri kunde innebära vissa svårigheter. Elias uttryckte det som att:

Det är inte det att du ska sluta med en drog, det är du ska lära dig allting på nytt. Du ska tänka på nytt sätt, du ska lära dig prata på ett nytt sätt och du ska bete dig. Man är som en Bambi på hal is riktigt ordentligt va.

En del av osäkerheten i om intervjupersonerna kunde skapa sig en ny roll i det missbruksfria livet och hur de skulle uppföra sig kan förklaras med att det är svårt att skapa sig en identitet som fullt integrerad samhällsmedlem om en person en gång av sig själv och av andra i sin omgivning definierats/stämpats som avvikare (Becker 2006).

Andra svar handlade om saker som att inte vara säker på sin roll och uppförande i så pass olika situationer såsom en kväll på krogen eller att möta socionomstudenter. Olivia uttryckte en känsla av otillräcklighet för att hon kunde uppleva att hon efter flera år i drogfrihet fortfarande kunde känna att hon inte klarade av ”vanliga saker” som ”vanliga människor” gör. I intervjun med Göran pratade vi däremot först om hans osäkerhet i sin nya roll som missbruksfri i förhållande till människor som inte hade ett förflutet i missbruk. Direkt efter det gled vi över i ett samtal om att människor som har ett förflutet i missbruk och de som inte har det ändå i grund och botten är ganska lika.

Nej, kanske i möte med så kallat ”vanliga människor”. Vad är vanliga människor? Vi är alla vanliga människor.

Vi uppfattade dessa delar som att intervjupersonerna fortfarande kunde känna en stark identifikation med den gamla rollen som missbrukare och att de samtidigt önskade att de kunde gå in i en mer normal roll sett till samhället i stort. Flera stycken av intervjupersonerna uttryckte att de vill att människor som de möter ska fokusera mer på vad de gör nu för tiden och inte bara skjuta in sig på det förflutna.

Göran ställde frågan om vilka som är normala människor egentligen. Uttrycket *normal* är inte lätt att använda. Nationalencyklopedin definierar ordet som: ”normalisera, göra normal; göra

enhetlig (genom att följa eller skapa en norm e.d.; med flera vetenskapliga och tekniska specialbetydelser) (NE.se). Med denna definition uppstår det lokala variationer och normer skiljer sig åt mellan olika grupper, över tid, över plats och så vidare. Ur en teoretisk ståndpunkt kan vi då ifrågasätta om denna ”normala” grupp ens existerar. I det här sammanhanget spelar det dock inte en avgörande roll om den så kallat ”normala” gruppen existerar eller inte. För att återknyta till resonemanget om referensgrupper kan vi här konstatera att om individen använder sin upplevelse av vad som är normalt som en referensgrupp, så behöver inte den ”normala” gruppen existera, den påverkar ändå individen i fråga. Det som spelar roll är att individen strukturerar sina perspektiv i sin specifika livssituation utifrån den ”normala” referensgruppen (Shibutani 1955).

Analysen vi själva gjorde efter intervjuerna var att intervjupersonerna var tydliga och säkra när de pratade om sin gamla roll som missbrukare och att den biten var klart definierad. Vi uppfattade det som att det fanns betydligt fler frågetecken kring den nya rollen. Funderingen vi har är om detta kan tolkas som att våra intervjupersoner gått från en roll som är väldigt tydligt definierad av det omgivande samhället (missbrukare) och nu gått in i en mer vagt definierad roll (vanlig samhällsmedlem) där det inte finns lika tydliga förväntningar från omgivningen om vad som inryms i rollen och att detta kunde bidra till en känsla av osäkerhet. Detta mönster av osäkerhet i den nya rollen kan relateras till Kristiansens (1999) forskning om före detta missbrukare där han skrev att det tog lång tid innan hans intervjupersoner kände att deras roller i det nya samhället var etablerade. Mönstret kan även förstås i termer av marginalsymptom, i detta fall att vara ambivalent till det gamla och det nya livet (Blomgren 1974).

7.5 Mötet med det gamla

När vi kom in på frågor som handlade om intervjupersonerna hade upplevt svårigheter eller osäkerhet förknippat med sin nya roll handlade svaren till stor del om möten med det gamla missbrukslivet. Nedan kommer vi ta upp några exempel på detta.

7.5.1 Hepatit C

Hepatit C är ett virus som sprids via blod och som bara återfinns hos människor. Viruset orsakar en inflammation i levern och kan ligga latent i många år hos bäraren. Viruset kan senare utvecklas till levercirrhos (skrumplever) eller levercancer. Viruset kan behandlas med så kallad interferonbehandling (ett slags cellgift) men behandling är mycket krävande och lyckas inte alltid. I Sverige har sjukdomen en stark koppling till intravenöst missbruk. Hepatit

C är en smittspårningspliktig sjukdom (Smittskyddsinstitutet). Tre av våra intervjupersoner (Ola, Ylva och Elias) valde att prata om Hepatit C för att ge exempel på svårigheter i den nya rollen som missbruksfri. En person kan under lång tid bära på viruset utan att det utvecklas till levercancer och behandlingen är så pass tuff att personer ibland får rådet att vänta tills de känner sig mer stabila. I intervjuerna verkade hepatitviruset ha fått en slags symbolisk betydelse som ett av de sista konkreta banden till det gamla missbruket. Elias uttryckte det som:

I och med att jag har blivit av med min hepatit så är jag helt kvitt mitt gamla. Det tog alltså 12 år innan jag kunde lämna följderna av mitt missbruk.

När Ola skulle prata om hur han idag blir bemött som missbruksfri uttryckte han det som:

Det är... jag är ju... jag är ju fri från drogerna om man säger och jag är fri från min hepatit.

Här kan man se det som att något fysiskt (en blodsmitta) kan bli till något som får effekter socialt. Den sociala identiteten formas ju i interaktion med andra individer (Berger & Luckmann 1998) och här kan vi se det som att den nya sociala identiteten som missbruksfri fördröjs för att det finns konkreta attribut kvar av något som var en stor del av den gamla identiteten, nämligen hepatit c. Som vi kan se i citatet ovan från Ola så säger han att han är fri från drogerna och hepatiten. Han hade kunnat nämna flera andra saker som han blivit fri från men valde just att lägga vikt vid drogerna *och* hepatiten. Ur en teoretisk ståndpunkt kan vi se detta som att hepatiten är ett starkt attribut förknippat med den gamla identiteten som brukare av droger och att det påverkar identitetsskiftet till att bli en "vanlig" samhällsmedborgare (Ebaugh 1988).

Interferonbehandlingen lyckas inte alltid vilket Ylva har fått erfara. Hon berättar om hennes upplevelse av att sjukvården är rädda för hepatiten som hon har i blodet och att det fortfarande finns rester kvar av missbruksstämpeln i mötet med sjukvården.

Men som till exempel när jag skulle opereras då blev det ju så här att vi inte vill operera dig så länge du inte har försökt bli av med din hepatit C för det blir så omständigt tyckte dem. Men va fan det är ju inte mer omständigt egentligen. De ska ju alltid vara sterila i en operation. Jag har ju försökt bli av med den men jag har ju inte blivit av med den.

Det Ylva berättar kan ses som ett exempel på en marginalkonflikt där hon försöker lämna en minoritetsgrupp (brukare av droger) för att ingå i majoritetsgruppen där det kan anses som självklart att få tillgång till god sjukvård. I det här fallet strävar hon efter ett medlemskap som

inte fullt ut accepteras och hon får istället krav på sig (att först bli av med hepatiten) för att få tillgång till förmåner, i det här fallet en operation, som är förknippade med majoritetsgruppen (Blomgren 1974).

7.5.2 Skuldsanering

Skuldsanering innebär att du som är svårt skuldsatt under vissa förutsättningar kan slippa betala hela eller delar av dina skulder. För att räknas som svårt skuldsatt ska du inte ha möjlighet att betala dina skulder inom överskådlig tid (Kronofogden.se).

Det enda jag ska göra nu är ju att göra en skuldsanering. För man har ju dragit på sig en hel del skulder när man var aktiv va. Och det är ju liksom, ta sig ner där och lägga alla papper på bordet, det är det jag måste göra.

Gamla skulder var något som flera av dem som vi intervjuade var tvungna att ta tag i. Skulderna som togs upp var både till olika inkassobolag och till privatpersoner. Skuldsanering kan vara en metod för att bli kvitt sina gamla skulder. När skuldsaneringen beviljas tar den fem år att genomföra och sedan stryks de gamla skulderna. Ylva beskrev hur det största problemet för före detta missbrukare är att handskas med myndigheter och under tiden som de försöker komma ifrån sitt missbruk. Elias beskrev den inledande tiden när han började ta tag i sitt nyktra liv:

... i början är det ju ett jättetungt bagage när man precis har slutat då får man ju väldigt mycket post. Det vräks ju in post från olika inkassobolag och kronofogdar och allt vad det är.

Intervjupersonerna beskriver en process där de tvingas göra upp med gamla skulder för att på så sätt kunna göra upp med det gamla och gå in i en annan slags social värld (Shibutani 1955). Trots att intervjupersonerna har fått en ny mening med sina liv som inte bygger på droger så kan delar av deras bakgrund, såsom skuldsanering, färga deras självkänsla och identitet. Kristiansen (1999) tar upp liknande resultat i sin avhandling som handlar om människor som har gått ur ett missbruk och hur de hanterar de situationer de ställs inför i det nyktra livet. De gamla rollresterna påverkar både uttåget ur den gamla rollen som intåget i den nya vilket är något som även Ebaugh (1988) kommer fram till i sin studie om när människor går mellan roller som har en stark betydelse för individen.

Magnus var ännu inte inne i någon slags skuldsanering och han beskrev det som en sak som hängde över honom hela tiden. Att inte veta om till exempel ett inkassobolag skulle komma och dra pengar från hans lön för att betala någon av hans gamla skulder var något som Magnus beskrev som påfrestande. Att gräva i denna del av det förflutna var något som flera

betonade var jobbigt. Elias, som har varit drogfri längst av dem vi intervjuat, berättade om känslan av att till slut ha gjort upp med alla sina gamla skulder efter avslutad skuldsanering:

I nuläget är jag helt skuldfri, jag är inte skyldig en krona. Den dagen jag blev skuldfri kände jag mig fullkomligt, fruktansvärt rik. Den rikedomen den är obeskrivlig.

Elias är som sagt den av intervjupersonerna som varit drogfri längst. Självklart spelar tidsfaktorn en stor roll i det här sammanhanget. Uppfattningen som vi fick var även att Elias verkade befinna sig längst ifrån det gamla missbrukslivet i sättet han pratade och tänkte om sig själv och att detta kan tolkas som att han lyckats ta sig förbi känslan av marginalkonflikt och bli accepterad i majoritetsgruppen (Blomgren 1974). Vi tolkade det som att han hade lyckats göra sig av med flera av de stora kopplingarna till det gamla missbrukslivet när han lyckats bli från sina skulder och hepatit C.

7.5.3 Människor som kände dig som aktiv

Det fanns situationer då våra intervjupersoner mötte människor som hade känt dem när de brukade droger. I denna sociala interaktion fanns det ofta en känsla av att bära på gammalt socialt bagage och att det kunde upplevas som påfrestande i deras nuvarande situation som drogfria. En intervjuperson gav som exempel när han och en kollega sitter och informerar på Sprutbytet att det kunde kännas som att ha kopplingar till olika slags sociala världar samtidigt:

Men även där kan jag känna lite grann att man kommer in i den gamla världen lite grann. Det kommer in folk som ska hämta verktyg och man känner dem och, hallå.

Det som Ola berättar kan förstås i termer av att två sociala världar kolliderar med varandra. Osäkerhet kan uppstå eftersom de sociala världarna sätter upp vissa gränser för vilka sociala handlingar som är acceptabla, men dessa är inte absoluta utan kan förändras. När Ola träffar på människor som han kände som brukare så kan han känna igen och delvis identifiera sig med två världar på en och samma gång och det kan skapa förvirring (Shibutani 1955).

Olivia gav som exempel att hon inte kände sig så stolt över val som hon hade gjort i tidigare relationer och att hon kunde uppleva att det hängde över henne när hon träffade på människor som känt henne sen tidigare. Detta kan förstås utifrån Kristiansens (1999) slutsats i sin avhandling där han skriver att det var lättare för intervjupersoner att vara i sin nya identitet när personer som inte kände dem sen tidigare fanns med i umgänget.

Det kan ibland vara det svåraste. Att faktiskt träffa människor som känner mig sen missbruket och som också är före detta. För att då kan jag känna att de har en bild av mig som är gammal med mina destruktiva val i relationer, som jag inte är så jävla stolt över.

Dock beskrevs inte mötet med människor som kände intervjupersonerna som aktiva missbrukare som något som enbart var negativt. Både Magnus och Göran gav exempel på hur de hade kunnat vända sitt förflutna som brukare av droger till något positivt och användningsbart i sina nuvarande liv. Göran berättade om att det hos sociala myndigheter kunde ses som ett starkt karaktärsdrag att ha lämnat missbruket bakom sig. Magnus pekade på liknande saker och berättade om att han nu kunde använda sina erfarenheter till att bättre förstå och bemöta bland annat myndigheter. Han beskrev det lite skämtsamt som ett spel där han kunde ”smida upp dem” på ett helt annat sätt nu.

Så det är ju helt annorlunda idag än vad det var förr. Förr var det fiender, staten var fiender, idag är det inte så. Idag får man den hjälpen, eller hjälpen och den kontakten man förtjänar. Det känns bra.

Det som Olivia, Göran och Magnus pratar om kan förstås som olika slags sätt att hantera förväntningar på sin roll. Lindberg (1999) skriver i sin avhandling om narkotikakarriärer att det kan uppstå en slags rollstress när det en individ gör idag inte stämmer överens med en del av de förväntningar som hen upplever att hon har på sig. Vi tolkar det som att Olivia upplever en slags rollstress när hon inte kan leva upp till så pass skilda förväntningar på en och samma gång. Göran och Magnus verkar ha kommit längre i processen att känna sig accepterade och stabila i sina nya roller och det tar sig uttryck i hur de hanterar kontakten med till exempel sociala myndigheter (Kristiansen 1999).

Magnus beskrev ett mer indirekt möte som han ständigt stötte på, i form av byggarbetsplatser. Förut kunde han tjäna pengar på att stjäla byggnadsmaterial och maskiner och sälja vidare. Även idag kunde han smått nostalgiskt tänka på hur han hade kunnat ta sig in på en byggarbetsplats när han går förbi en.

Ibland om jag vill mysa så kan jag stå så i tio minuter och bara stå och titta och drömma att jag ska göra det. Och det är helt sjukt egentligen för du tjänar inte så mycket pengar på det.

Här krockar värderingarna och normerna från två världar med varandra och ett så kallat tvåvärldsproblem uppstår. Detta tvåvärldsproblem är någonting som Skårner (2001) skriver om i sin avhandling när hon studerar missbrukares umgängeskretsar. Personen kan inte ha tillhörighet i båda världarna (”missbruksvärlden” och den ”vanliga världen”) samtidigt. Även om Magnus har valt den ena av de två världarna och inte längre tar sig in olovligt på

byggarbetsplatser så finns det ändå en viss känsla av nostalgi kopplat till den gamla världen som han lämnat bakom sig. Om Magnus nu skulle göra mer än att bara ”stå och mysa” kan förhållandet mellan de två världarna bli mer konfliktfyllt och möjligheten uppstår att röra sig tillbaka mot den gamla världen (ibid.) eftersom de sociala världarnas gränser inte är absoluta och förflyttning mellan världarna är en ständigt närvarande möjlighet (Shibutani 1955).

7.6 Finns det ett steg efter före detta missbrukare?

Under tiden som vi genomförde intervjuerna stötte vi på ett återkommande tema som vi inte hade en fråga om i vår intervjuguide. Samtliga intervjupersoner höll med om att en person kan gå från att vara missbrukare till att vara före detta missbrukare, men finns det ett steg efter det? Magnus uttryckte det på följande sätt:

Det måste ju komma en tid när jag har haft mer tid som före detta missbrukare än missbrukare.

När vi i efterhand gick igenom de utskrivna intervjuerna kunde vi se ett mönster av att intervjupersonerna hade en önskan om att det skulle finnas något efter rollen som före detta. Vårt att lägga märke till var att de uttryckte sig i termer av att det *borde* finnas ett steg efter före detta och att detta var något som de hoppades på. Ylva ställde sig tveksam till om hon någonsin skulle sluta vara före detta missbrukare i det vanliga samhällets ögon (vår tolkning: människor som inte missbrukat) och menade på att hon i så fall skulle behöva ljuga. Hon gav som exempel att vissa före detta narkomaner förklarar ärren i armveckan med att de varit blodgivare under lång tid. Samtidigt som Ylva vill gå vidare från att vara före detta missbrukare så vill hon inte ljuga om sitt förflutna.

Jag orkar inte ljuga. Jag orkar inte hitta på historier om att jag har gjort det och det. Det är jättemånga som inte vågar berätta. De drar hellre en historia. Och det tycker jag är fruktansvärt.

Detta kan kopplas till det Blomberg (1974) skriver om hur vissa avvikare kan dölja sin identitet för att bli accepterade ute i samhället och att det kan bli till ett spel som går ut på att dölja den gamla identiteten. Blomgren (ibid.) refererar till Stonequist begrepp ”passing” när han berättar om personer som medvetet väljer att inte berätta hela sin bakgrundshistoria. Genom att inte berätta löses inte heller den slags dubbla identitetskonflikt som personen kan uppleva och det eventuella accepterandet, som personerna vill få, blir inte fullständigt då identiteten inte accepteras så som den är. Att inte berätta kan också ses som ett sätt för individer att höja sin status inom en viss referensgrupp för att på så vis uppnå en mer eftertraktad position i en viss social värld (Shibutani 1955) som i det här fallet kan betecknas som det narkotikafria samhället. Att säga att man varit blodgivare istället för narkoman kan

betecknas som något som Goffman (2009) kallade för intrycksstyrning. Termen är en del av Goffmans teatermetafor och handlar både om att styra det intryck som andra får av dig på ”scenen” och även som ett sätt att visa att man ligger i linje med de normer och värderingar som förknippas med gruppen du önskar tillhöra.

Olivia hade funderingar kring hur hon skulle kunna gå vidare från att vara en före detta och menade på att det hängde på att komma ut i ”vanliga situationer” och att möta sig själv i dem. Samtliga av våra intervjupersoner befann sig som sagt inom olika brukarorganisationer och flera av dem uttryckte det som att det var lätt att bli kvar i identiteten som före detta eftersom de var i ett sammanhang i egenskap av just före detta missbrukare. Olivia sa:

Så jag hoppas verkligen det finns något efter före detta. Att jag vågar fortsätta ta mig ut i vanliga situationer. För att det är oftast dem som är skrämmande, det gamla är inte så skrämmande.

Tidsaspekten verkar spela roll i det här sammanhanget då de som varit missbruksfria länge också verkade ha kommit längre ifrån identiteten som före detta. Elias (som varit drogfri längst av intervjupersonerna) gav som exempel hur han nu sitter på möten med ”chefer inom psykiatri” vilket han flera gånger kom tillbaka till och verkade lägga stor vikt vid. Magnus betonade att han såg sig själv mer som människa än som före detta. Ingen av dem hade helt kommit bort från att se en del av sin identitet som före detta. Det vi lade märke till var att flera intervjupersoner lade vikt vid hur länge de hade varit drogfria för att markera distans till missbruksvärlden. Hur länge de varit missbruksfria verkar dock nödvändigtvis inte stå i proportion till hur pass mycket de hade kommit in i den ”vanliga världen”. Med detta menar vi att tiden kan spela roll men att det inte finns ett automatiskt samband mellan att vara drogfri längre och att vara mer integrerad i det ordinära samhället. Att intervjupersonerna tänker i termer av tid skulle kunna vara ett sätt att försöka få ett kvitto av andra på att ha kommit långt ifrån den gamla världen av missbruk. Olivia vill inte identifieras som en före detta missbrukare samtidigt som hon menar att detta är någonting som hon verkligen får träna och påminna sig själv om. På andra ställen i intervjun benämner hon dock sig själv som en beroende och använder även begreppet beroendepersonlighet. Hon identifierar sig således *både* som en beroende och en före detta missbrukare.

I problemformuleringen ställde vi oss tvekande till Svenssons uttalande om att ”byta ut gamla identiteter” (Svensson 2007:97). Med utgång i stycket ovan menar vi att våra intervjupersoner inte verkar ha lyckats byta identitet eller helt ha kommit vidare från en känsla av marginalkonflikt där de känner sig befinna sig någonstans mitt emellan (Blomgren 1974).

Istället vill vi här prata i termer av en slags våg som pendlar över tid och kontext. I vågskålen ligger tillhörigheten i majoritetsgruppen som intervjupersonerna önskar tillhöra samt tillhörigheten i minoritetsgruppen, vågen tippar över åt olika håll beroende på kontext och tid. På det sättet kan vi förstå känslan av att det är svårt att komma till något som ligger efter *före detta* då vågen ständigt gungar fram och tillbaka.

Göran betonade att det handlade mest om en känsla av att känna sig som andra och att man kommer in i sammanhang där det inte alltid pratas om missbruksrelaterade saker och att detta skulle vara en viktig byggsten för att kunna släppa känslan av att alltid vara en *före detta*. Ola upplevde en mer konkret koppling till att vara före detta då han upplevde att han var stämplad på grund av att han var i ett metadonprogram:

Jag vill ju gärna ha det i det förgångna ju. Men eftersom jag har metadon, jag tycker ändå att jag är stämplad på nåt vis.

Även om metadonet skrivs ut av en läkare och inte räknas som en illegal drog upplevde Ola det som att han inte fullt ut kunde bli accepterade i det ”vanliga samhället” och att en viss stämpling som före detta missbrukare fanns kvar. Ebaugh (1988) skriver om hur gamla roller påverkar om en individ kan gå vidare till en annan roll i termer av exit-processer. Vi tolkar det som att våra intervjupersoner var inne i olika faser av en exit-process som handlade om att gå vidare från att vara en *före detta* missbrukare men att de av olika anledningar inte helt lyckats fullfölja denna process. Vi har under arbetets gång funderat kring vem det egentligen är som är aktören i att stämpla intervjupersonerna som före detta missbrukare. I intervjuerna uppgav samtliga att de upplevde att de blev bra bemötta i sin nuvarande roll. Dock så återkom de ständigt till uttalande i stil med att de inte fick glömma att de faktiskt var före detta missbrukare. Ylva uttryckte det som:

Ja men det måste man ju acceptera för jag är ju det. Ibland kan jag tänka mig så. (syftar tillbaka till en fråga om bagaget man kan ha som en före detta missbrukare).

Så vem är det egentligen som upprätthåller bilden av en före detta missbrukare? Vi skulle vilja prata i termer av självstämpling eller självstigmatisering (detta är vårt egna resonemang) där vi undrar om det inte kan vara så att det i vissa fall handlar om att intervjupersonerna sätter en stämpel på sig själva och att det inte alltid handlar om att det omgivande samhället står som aktör. Tankarna om självstämpling fick vi eftersom de allra flesta intervjupersonerna idag tycker att de blir bra bemötta av personer som är aktiva i missbruk samt personer som aldrig tagit droger. När Olivia pratade om att det kändes som att hon hade en ”stämpel i

pannan” så refererar det till hur hon själv upplever att andra bemöter henne. När vi sedan frågar hur hon anser att människor bemöter henne tycker hon dock att hon inte blir annorlunda bemött än andra i vardagen idag. Detta skulle kunna tolkas som att hon idag stämplar sig själv som annorlunda fastän personer i omgivningen inte behandlar henne som annorlunda. Hennes identitet som avvikare finns alltså kvar som en betydelsefull faktor som påverkar hur hon ser på sig själv. Den såkallade ”självstämplingen” skulle kunna ses som ett resultat av att hon tidigare har blivit behandlad som avvikare men det som vi finner intressant är att hon själv, samt andra intervjupersoner, till viss del verkar upprätthålla bilden av en *före detta* idag.

8 Sammanfattning och avslutande diskussion

Syftet med vår studie var att undersöka människors erfarenheter av att lämna ett liv av missbruk bakom sig och leva ett mer ordinärt liv. Vi använde oss av semistrukturerade kvalitativa intervjuer för att kunna undersöka det område vi valt. Totalt sett genomförde vi sex stycken intervjuer som sedan transkriberades, kodades och analyserades utifrån våra teoretiska referensramar. Begreppen som vi använde för att analysera vår empiri var hämtade från Shibutani (1955) resonemang om *sociala världar* och *referensgrupper*, Blomgrens (1974) begrepp *marginalkonflikt* och *social identitet* och även Berger & Luckmanns (1998) begrepp kring identitet samt Ebaughs (1988) begrepp kring *role-exit*. Vi kommer nu utifrån våra frågeställningar sammanfatta de resultat som vi har kommit fram till och samtidigt lyfta fram olika aspekter vi funnit intressanta.

Hur såg de sociala relationerna ut när personen missbrukade jämfört med idag när personen är missbruksfri? Intervjupersonernas sociala relationer präglades både när de var i missbruk och när de nu är missbruksfria av att de nästan uteslutande umgicks med människor som befann sig i samma situation och hade samma relation till drogerna. I missbruket umgicks personerna utifrån premisser såsom droger, pengar och tak över huvudet. Flera av intervjupersonerna pratade utifrån nyttan med att umgås och att en av anledningarna till att banden till den gamla missbrukarvärlden helt brutits var att det inte längre fanns något utbyte att få. Då vi applicerar Shibutanis (1955) begrepp om sociala världar kan vi se det som att de två världarna (missbruk vs missbruksfri) låg för långt ifrån varandra i normer och värderingar för att gå att kombinera. Ett intressant återkommande tema var hur intervjupersonerna pratade om stängda dörrar. Det var en liknelse som flera intervjupersoner tog upp för att illustrera det tvära bytet mellan olika umgängeskretsar. När de sedan skulle bli drogfria klippte de av alla band till gamla sociala relationer i missbruksvärlden. Detta kunde vi härleda till Skärners

(2001) resonemang om *envärldsvalet* som står för att individer som upprätthåller kontakter i både missbruksvärlden och den vanliga världen ofta till slut tvingas att välja att ha hemhörighet i en av världarna. Flera intervjupersoner berättade att de själva stängde dörren till dem i deras umgänge som inte brukade droger under tiden som de var i missbruk. En slutsats vi drog var att intervjupersonerna själva stängde dörren när de gick in och ut ur missbruk. Däremot uppstod det problem när de skulle ta sig in i den ”vanliga världen”. Vi tolkade det då som att de själva inte hade nyckeln in i det nya. Det slags ingenmansland de hamnade i när de stängt dörren till sitt gamla liv kan man förstå utifrån begreppet marginalkonflikter där personen inte helt hör hemma i varken den nya eller den gamla identiteten (Blomgren 1974).

Ett resultat av att hamna i denna typ av mellanläge eller marginalkonflikt var att flera kunde uppleva ensamhet i det nya nyktra livet. Vissa trivdes med ensamheten då umgänget i missbruksvärlden kunde vara väldigt intensivt. I stort sett alla våra intervjupersoner upplever idag att de har färre men djupare relationer.

Hur förhåller sig personen till det slags identitetsskifte det kan innebära att gå från att vara i missbruk till att vara missbruksfri? I våra intervjuer var det flera som direkt, eller indirekt, menade att de ville ha allt det som en ”vanlig person” hade för att kunna känna att deras nya identitet var befast, vilket till exempel kunde vara fast struktur i vardagen och sysselsättning. Flera personer upplevde fortfarande att de var osäkra på hur de skulle vara eller bete sig i ”vardagliga situationer” med ”vanliga människor”. Detta var någonting som många berättade om när vi talade om hur de såg på sin roll i samhället idag. Svaren vi fick tolkade vi som att många längtade efter att vara något annat än en ”före detta missbrukare” men hur den rollen såg ut var svår att sätta fingret på då många menade att de gått vidare från att vara missbrukare men att de alltid skulle ha kvar en del av sitt bagage. Detta kan ses i ljuset av Ebaughs (1988) begrepp *role-exit* där hon skriver om att den gamla identiteten är med och påverkar skapandet av den nya identiteten.

Intervjupersonerna gav olika exempel på när de identifierade sig mest med att vara före detta missbrukare. En intervjuperson menade att han kunde uppleva att han identifierade sig mycket med sin gamla roll när han var på besök på sprututbytet då han blev påmind om sin gamla identitet. Alla intervjupersoner var öppna med sitt förflutna i missbruk men en person berättade att hon kände flera personer som valde att dölja sin gamla identitet och till exempel säga att de varit blodgivare i många år för att förklara ären i armvecken. Att dölja en del av

sin identitet kan innebära att personens identitetsskifte, eller den slags dubbla identitet personen kan uppleva, kan försvåras och riskera att inte bli löst. Detta på grund av att den nya identiteten som personen visar upp inte är personens fullständiga identitet (Blomgren 1974). Vi kom fram till att identiteten hos intervjupersonerna inte har ”byts ut” utan snarare att personerna upplever olika stark identifiering med sin gamla roll beroende på vilken kontext personen befinner sig i. I de flesta fall föreföll det som att ju längre tid intervjupersonerna hade varit drogfria desto mindre identifiering med den gamla rollen som missbrukare gav personen intryck av.

Körkortet var en eftersträvansvärd symbol för inträdet i det nya livet eller som en intervjuperson sa: det var legitimitet för den nya identiteten. Intressant att anmärka på var att körkortet var någonting som intervjupersonerna själva valde att prata om som något starkt symboliskt. Det var nästan som ett kvitto på att de nu dög till i samhället. Det var flera personer som kämpade hårt för att återfå sitt körkort vilket kunde ses som ett ständigt försök till att undvika statusdegradering (Svensson 2007). Vi tolkade också det som ett ständigt anpassningsförsök för att söka få sin identitet bekräftad och accepterad av samhället, vilket Blomgren (1974) skrev om.

Finns det situationer då före detta missbrukare upplever svårigheter och osäkerhet i sin nya roll? När vi ställde frågor kring detta talade intervjupersonerna ofta i termer av rester från sitt gamla liv. Två rester som var återkommande i samtalen var att flera av intervjupersonerna hade eller hade haft hepatit C och att de fick göra upp med gamla skulder som de hade dragit på sig under tiden i missbruk. Både hepatiten och skuldsaneringen var två konkreta exempel som kunde ge svårigheter i den nya rollen och som hade direkta kopplingar till det gamla livet i missbruk. Flera gånger under intervjuerna kom vi in på att man inte kunde gå vidare från den gamla identiteten och rollen förrän man hade blivit av med sina gamla rester. Elias beskrev det i termer av en obeskrivlig frihetskänsla när han efter tolv år som missbruksfri lyckats bli av med både sin hepatit och alla sina skulder. Vi tolkade det som att intervjupersonerna i allmänhet såg det som ett steg att bli accepterade i majoritetsgruppen (Blomgren 1974) när de blev kvitt sin hepatit som de ofta upplevt som stigmatiserande (både i missbruket och som missbruksfria), t.ex. i mötet med sjukvården. Hepatit var ofta starkt förknippat med identiteten som missbrukare och att göra sig av med denna var ett tydligt steg ifrån det gamla livet.

En annan svårighet som intervjupersonerna kunde uppleva i sin nya roll var att människor som hade mött dem när de var i ett missbruk fortfarande hade kvar en gammal bild av dem

idag. Ylva hade en önskan om att människor hon mötte skulle fokusera mer på vad hon gjorde idag än på saker som hon hade gjort i det förflutna. När förväntningarna i omgivningen inte stämmer överens med de aktiviteter som en individ är involverad i kan det leda till rollstress (Lindberg 1999). När våra intervjupersoner då bemöttes utifrån sin gamla roll som missbrukare kunde det skapa en känsla av osäkerhet huruvida de verkligen hade lyckats komma in i det etablerade samhället. I en av intervjuerna pratade vi om hur länge intervjupersonen skulle vara kvar i sin roll som före detta missbrukare och om han någonsin skulle kunna gå vidare. Hans egen reflektion var att det *borde* han någon gång göra eftersom han så småningom kommer att ha spenderat mer tid av sitt liv som missbruksfri än som missbrukare.

I slutdiskussionen har vi berört ett par olika teman som vi funnit särskilt intressanta. Avslutningsvis vill vi lyfta fram att det hade varit mycket intressant att göra uppföljningsintervjuer med våra informanter för att se hur bland annat identitetsuppfattning har förändrats. Både tid och antal sidor har begränsat oss i hur många intervjuer vi har kunnat göra och hur djupt vi kunnat gå. För att ytterligare förstärka vår undersökning hade det därför varit intressant att göra fler intervjuer, och att göra intervjuer i andra sammanhang än enbart inom brukarorganisationer. Detta hade kunnat leda till en ökad grad av generaliserbarhet. Dock så menar vi på att många av de teman som vi har fokuserat på (identitetsskifte, osäkerhet i en ny roll, sociala relationer som förändras) kan återfinnas i många andra sammanhang utanför den världen som vi har fått ta del av.

Källförteckning

- Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2011). *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber
- Andersson, Gunvor & Swärd, Hans (2008) *Etiska reflektioner*. I: Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans & Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (red). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Natur och Kultur.
- Becker, S. Howard (2006) *Utanför: avvikandets sociologi* (Original Outsiders: studies in the sociology of deviance). Lund: A-Z förlag.
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann (1998) *Kunskaps sociologi: Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Blomgren, Per (1974) *Marginalkonflikt vid behandling av narkotikamissbrukare: en studie av 14 före detta gäster på behandlingshemmet Rätansgården, Älvsjö: Serie Rapport från Forskningsgruppen vid Narkomanvårdskliniken, Långbro sjukhus, 3.*
- Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber
- Ebaugh, Fuchs, Rose, Helen (1988) *Becoming an EX - the process of role exit*. Chicago: the University of Chicago Press.
- Goffman, Erving (2009) *Jaget och maskerna – En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Norstedts.
- Jönson, Håkan (2010). *Sociala problem som perspektiv. En ansats för forskning och socialt arbete*. Malmö: Liber.
- Kristiansen, Arne (1999): *Fri från narkotika – Om kvinnor och män som varit narkotikamissbrukare*. Umeå: Solfjädern Offset AB
- Kristiansen, Arne (2010-12-14) Föreläsning på Socialhögskolan i Lund.
- Kronofogden.se (2013) (Läst 2013-05-07) *Skuldsanering*.
<http://www.kronofogden.se/Skuldsanering4.html>

- Levin, Claes (2008) "Att undersöka det sociala - några ingångar". I: Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans & Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (red). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Natur och Kultur.
- Lindberg, Odd (1999) *Emotioner, sociala band och ritualer. En kvalitativ analys av narkotikakarriärer*. Utgivare: Örebro universitet.
- Loseke, R. Donileen (2003). *Thinking about social problems*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Nationalencyklopedin, NE (2013) (Läst 2013-05-06).
http://www.ne.se/kort/normalisera?i_h_word=normal.
- Shibutani, Tamotsu (1955) "Reference Groups as Perspectives" *American Journal of Sociology*, Vol. 60, No. 6 (May, 1955), pp. 562-569.
- Skårner, Anette (2001) *Skilda världar? En studie av narkotikamissbrukares sociala relationer och sociala nätverk*. Göteborgs universitet: institutionen för socialt arbete.
- Smittskyddsinstitutet.se (2013) (Läst 2013-05-09). *Hepatit C*.
<http://www.smittskyddsinstitutet.se/sjukdomar/hepatit-c/>
- Svensson, Bengt (2007) *Pundare, jonkare och andra – Med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Bilaga 1. Informationsbrev

Hej!

Vi är två socionomstudenter, Gustav Ipsen och Veronica Bitzekis, som går sjätte terminen på socionomprogrammet vid Lunds universitet. Under den andra halvan av vår sjätte termin har vi självständigt arbete och vi ska då skriva en kandidatuppsats. Vår handledare är docent Mats Hilde. Syftet med vår uppsats är att vi vill undersöka människors erfarenheter av att lämna missbruk bakom sig och leva ett mer ordinarie liv.

Vi är intresserade av att jämföra två olika perioder i ditt liv, nämligen tiden som du var i missbruk och ditt liv idag som missbruksfri. De teman som vi är särskilt intresserade av är socialt umgänge och relationer, identitet och självbild samt att leva med sin nya roll. Se det bifogade frågeformuläret för att läsa mer om de frågor som vi tänkte beröra i intervjun.

Vi skulle vilja genomföra en intervju med dig som kommer att vara i maximalt en och en halv timme. Intervjun kommer vi att spela in för att inte gå miste om något och för att kunna gå tillbaka efteråt och direkt höra vad som sades. Inspelningarna kommer endast att användas för den här uppsatsen och kommer att förstöras när uppsatsen är färdig. Vi kommer att skriva ut intervjuerna och då kommer vi att avidentifiera alla personuppgifter. Vi vill dock säga att vi inte kommer att ta bort uppgifter om kön och ålder.

Vi vill även göra dig uppmärksam på att du när som helst kan välja att avbryta ditt deltagande i undersökningen utan att du behöver förklara varför. Vi hoppas att du vill vara med och dela med dig av dina erfarenheter. Om du har några frågor till oss får du gärna höra av dig till någon av oss eller vår handledare, se kontaktuppgifter nedan.

Med vänliga hälsningar,

Gustav Ipsen

Veronica Bitzekis

Mats Hilde